

www.kitabxana.net

Milli Virtual Kitabxananın təqdimatında

Uilyam Folkner

YYSQ-nin virtual kitabı seriyası

E-nəşr N 7

Nobel mükafatlı ABŞ yazıçısının

Azərbaycanca seçilmiş əsərləri

Müsahibə

Uilyam Folkner: “Yaxşı romançı amoral birisidir”

Haqqında yazı

Kamran Nəzirli. “Uilyam Folkner: intellektual Amerika yazıçısı”

Hekayələr

Həyətdə qatır

Saçlar

Bakı - 2010

Uilyam Folkner: “Yaxşı romançı amoral birisidir”

Uilyam Folkner yazarlığı, romanları, tənqidi, ədəbiyyat-kino münasibətləri ilə bir-birindən maraqlı işlərlə məşğuldur. O, yazarın özünə və həyata hansı zirvələrdən baxmasının vacib olduğunu göstərir. 1956-cı il, Nyu-York.

- Mister Folkner, bir müddən əvvəl müsahibə verməyi sevmədiyinizi demişdiniz.

- Adətən mən şəxsi suallara qarşı kəskin etiraz edirəm, buna görə də müsahibələri sevmirəm. Əgər suallar kitablarım haqqında olarsa, onlara cavab verməyə çalışıram. Amma suallar şəxsən mənə aid olarsa, ola bilər ki, cavab verməyim, cavab versəm də, eyni suala sonralar fərqli cavab verə bilərəm.

- Yazar şəxsiyyətinizə aid suallara necə, cavab verirsinizmi?

- Mən olmasaydım, başqa birisinin mənim ya da Heminqueyin, Dostoyevskinin yazdıqlarını yazacağına inanıram. Deyirlər ki, Şekspirin dramları üç ayrı-ayrı adamlar tərəfindən yazılıb, lakin “Hamlet” və ya “Yay gecəsi rəyası” əsərləri ilə bağlı vacib olan şey bu əsərlərin kimlərin yazdığı deyil, yalnız bir nəfərin yazmış olduğudur. Sənətkarın fərqi yox. Sadəcə onun yaratdığı əsər vacibdir, çünki sənətdə deyiləcək yeni bir şey yoxdur. Şekspir, Balzak, ya Homer eyni şeylər haqqında yazmışlar, əgər onlar min il boyunca yaşasaydılar, nəşirlərin başqa yazarlara heç ehtiyacı olmazdı.

- Əgər deyiləcək yeni bir şey olmasa da, yazarın şəxsiyyəti, Sizcə, önəmli deyilmi?

- Yazarın özü üçün çox önəmlidir. Yazardan kənar olanların isə onun özü ilə deyil, yazdıqları ilə məşğul olmaları gərəkdir.

- Müasirlərinizin də?

- Şəxsi ideala aid xəyallarımızı gerçəkləşdirməkdə oxumuz daşa dəydi. Bu səbəbdən mən sənətkarları mümkün olmayanı gerçəkləşdirmək sahəsində fəvqəladə uğursuzluğa görə qiymətləndirməyin tərəfdarıyam. Məncə, kitablarımın hamısını əvvəldən yazmağa bilsəydim, onları daha yaxşı yazardım. Bir sənətkar üçün bu, normal haldır. Yaxşı kitab yazmaq naminə sənətkar çalışmağa, sınağa davam edər, hər dəfə “bu dəfə bacaram, bu işi bu dəfə bitirəcəm” deyər özü-özünə. Əlbəttə, bacarmayacaq, amma bu vəziyyətin normal olması da bu səbəbdəndir. Bir dəfə bacarsa, bir dəfə təxəyyülündəki təsəvvürlə kitabını yaratsa, artıq geri dönməz, boğazını kəsməkdən, idealın o biri tərəfinə keçməkdən, intihar etməkdən başqa yolu qalmaz. Mən uğursuzluğa uğramış şairəm. Bəlkə də hər romançı əvvəl şeir yazmaq istər, yazma bilmədiyini görüb hekayə yazmağa başlayar. Hekayə şeirdən sonra ən çox əziyyət tələb edən ədəbiyyat formasıdır. Sənətkarın hekayə yazmaq işində də oxu daşa dəyəndə, yəni şeir və hekayədə fiaskoya uğrayanda, romanını yazmağa başlayır.

- Yaxşı roman yazmağın əlverişli düsturu varmı?

- Bunun 99 faizi qabiliyyət... 99 faizi intizam... 99 faizi əməkdir. Yaxşı romançı gördüyü işdən əsla razı qalmamalıdır. Yazdığı kitab ola biləcəyi qədər heç yaxsı deyil. Hər zaman xəyal qurmalı, yazma bilmədiyindən daha yaxşısını yazmağa çalışmalıdır. Sadəcə müasirlərindən və əvvəlki nəsildən yaxşı olmaqla kifayətlənməməlidir. Özündən də yaxşı olmağa çalışmalıdır. Sənətkar ruhların yönəltdiyi bir varlıqdır. Ruhların nədən məhz onu seçdiyini sənətkar bilmir və bunu araşdırmağa onun vaxtı yoxdur. Sənətkar əxlaqdan kənardır, o hər kəsi qarət edəcək, hər kəsdən borc alacaq, dilənəcək, oğurluq edəcək qədər amoral birisidir, tək yazdığı kitab gözəl olsun.

Demək istəyirsiniz ki, yazar əvvəldən sona qədər qəddar olmalıdır?

- Yazar yalnız sənəti qarşısında məsuliyyət daşıyır. Yaxsı sənətkar isə tamam qəddar, mərhəmətsiz olmalıdır. Romançının bir arzusu var. Bu arzu ona o qədər əzab verir ki, ondan xilas olması tələb olunur. Xilas olana qədər sənətkar rahatlıq tapmaz. Hər şey mənasız olar onun üçün: şərəf, qürur, yaxşı insan olmaq, təhlükəsizlik, xoşbəxtlik – hər şeyi kitabının gözəl olmasına qurban verir. Əgər anasını qarət etmək lazım gələrsə, romançı bir saniyə belə tərəddüd etməz.

- Bəs təhlükəsizlik, xoşbəxtlik və qürurun yoxluğu bir sənətkarın yaradıcılığında rol oynayır mı?

- Xeyr. Bunlar sadəcə yazarın rahatlığı və razılığı üçün önəmlidir, halbuki sənətin özü rahatlıq və razılıq verməz.

- O zaman bir yazar üçün ən yaxşı şərait hansıdır?

- Sənət şəraitə də baxmır, harda olduğunuzun bir fərqi yox. Məni nəzərdə tutursunuzsa, bu günə qədər mənə təklif edilmiş ən yaxşı iş – fahişəxanada idarəçi işidir. Məncə, bir sənətkarın içində çalışma biləcəyi ən ideal şərait budur. Ona maddi bir azadlıq verər, sənətkarı qorxudan və aclıqdan uzaq edər, başının üstündə bir dam olar. Bir az haqq-hesab kitabları ilə məşğul olmaqdan və ayda bir dəfə polis şöbəsinə gedib pul verməkdən başqa bir işi də yoxdur. Səhər saatlarında oralar sakit olar, yazmağın ən uyğun saatlarıdır bu vaxtlar. Axşamlar əyləncələrə qatılmaq istəsə, sıxıntılardan qurtular, ətrafında kifayət qədər insanları tanıma imkanı var, cəmiyyətdə müəyyən təbəqəyə aid olur, əsil haqq-hesab işlərini ev sahibəsi öz öhdəsinə götürdüyündən yazara bir iş də qalmaz. Evin bütün sakinləri qadınlardır və sənətkara “cənab” deyər müraciət edirlər. Məhəllədəki bütün içki qaçaqmalçıları da ona “cənab” deyirlər. Bundan başqa, o polisləri adıyla çağırmaq hüququna malikdir. Yəni, bir sənətkarın istədiyi nə varsa – rahatlıq, tənhalıq, nəşə - sənətkar çox yüksək olmayan bir məbləğ ilə əldə edə bilər. Pis şəraitin də biləcəyi tək şey - yazarın qan təzyiqinin artmasıdır. Belə vəziyyətlərdə sənətkarın vaxtı daha çox hirsənməyə və darıxmağa xərclənəcəkdir. Təcrübələrim mənə sənətim üçün tələb olunan vasitələrin kağız, tütün, yemək və bir az da viski olduğunu göstərdi.

- Yəni burbon içirsiniz?

- Xeyr, o qədər də seçən deyiləm. Amma heç nə yoxdursa, şotland viskisini seçərəm.

- İqtisadi azadlıqdan bəhs etdiniz. Bir yazarın buna ehtiyacı varmı?

- Xeyr. Yazarın iqtisadi azadlığa ehtiyacı yoxdur. Onun ehtiyacı olan tək şey bir qələm və təmiz kağızdır. Bildiyimə görə, havayı pulun yazarlığa müsbət təsiri yoxdur. Yaxşı yazar əsla heç bir quruma daxil ola bilməz, çünki o, yazmaqla məşğuldur. Yüksək dərəcəli yazar deyilsə, o, daim özünü vaxtım yoxdur, iqtisadi azadlığım yoxdur, deyər aldadar. Yaxşı sənət oğrular, alkohol qaçaqmalçıları, ya da at oğruları arasından da çıxar bilər. İnsanlar dözə biləcəyi zor və fəqirliyin miqdarını kəşf edə bilməyəcək dərəcədə qorxaqdırlar. Onlar nə qədər dözümlü olduqlarını anlamaqdan qorxurlar. Yaxşı yazarı heç nə yox edə bilməz. Yaxşı yazara yalnız ölüm qalib gəlir. Yaxşı yazarın uğura və ya zəngin olmağa ayıracaq vaxtı da yoxdur. Uğur qadın kimi bir şeydir, qarşınızda olarkən siz küncə çəkilsəniz, o da üstünüzdən keçib gedər. Ən yaxşısı uğura dirsəyinizi göstərməkdir. Bəlkə o zaman o sizin yerinizə qarşınızda diz çökər.

- Kino sahəsində çalışmaq yazarlığa pis təsir edə bilərmi?

- Yüksək səviyyəli yazarın yazarlığına heç nə pis təsir edə bilməz, əgər yazar belə deyilsə, kimsə ona kömək edə bilməz. Yüksək səviyyəli yazar deyilsə, demək, bir problem də yoxdur, çünki yazar ruhunu bir üzmə hovuzu naminə coxdan satmışdır.

- Bir romançı film ssenarisi yazarkən, güzəştə gedirmi?

- Hər zaman güzəstə edir, çünki filmin təbiəti işbirliyi tələb edir və bunun özü də bir güzəstdir, çünki sözün mənası da budur – bir işi birlikdə etmək.

- Birlikdə çalışdığınız sevimli aktyorlar kimlərdir?

- Bu günə qədər ən yaxşı anladığım aktyor Hamfrey Boqartdır. Onunla birlikdə “To have and have not” (“Vardır, yoxdur”) və “The big sleep” (“Böyük yuxu”) filmlərində çalışmışıq.

- Yeni film ssenarisi yazmaq istəyirsinizmi?

- Bəli, Corc Oruelin “1984” əsərinin ssenarisini yazmaq istərdim. Hər zaman inandığım, romanlarımda işarə etdiyim fikrimi, yəni insanın əsas azadlıq şüarı sayəsində yox edilməyəcəyini başa salan bir final var ağılımda.

- Bu filmlər üçün çalışarkən, ən yaxşı sonluqları necə tapırsınız?

- İşlədiyim filmlər arasında ən uğurlu filmlərim - aktyorlarla ssenarini bir kənara qoyub kameraya çəkilməzdən əvvəl səhnələri redaktə etdiklərimdir. Əgər mən ssenari yazmaq işinə ciddi yanaşmasaydım, filmlərə və özümə olan hörmətimə görə bu işə heç baş qoşmazdım. Amma artıq

bilirəm ki, mən yaxşı bir ssenari yazarı ola bilməyəcəm, odur ki, ssenari yazmağın mənim üçün romançılıq qədər böyük prioriteti olmayacaq

Əfsanəvi Hollivud təcrübəniz haqqında nə demək istərdiniz?

- MGM (Metro Golden Mayer kinostudiyası – tərc.) ilə bir razılığa gəlib evə qayıtmağa hazırlaşırıdım. Birlikdə işlədiyim idarəçi mənə “Burda yene işləmək istəsən, xəbər ver, mən də yeni saziş üçün studiyadakıları axtarım”, - dedi. Mən təşəkkür edib evimə getdim. Təxminən altı ay sonra idarəçi dostuma teleqraf edib həmin studiya ilə işləmək istədiyimi bildirdim. Bir müddət sonra bir Hollivud agentliyindən ilk həftəlik maaşımın çekini aldım. Çəşmişdim, çünki əvvəlcə studiyadan bir rəsmi yazı, ya müqavilə gözləyirdim. Öz-özümə dedim ki, yəqin poçtla göndərərlər. Halbuki bir həftədən sonra agentlikdən bir zərf gəldi, içində də ikinci həftənin maaş çeki. Bu hadisələr 1932-ci ilin noyabr ayından başladı və 1933-cü ilin may ayına qədər davam etdi. Sonra studiyadan bir teleqram gəldi: “Vilyam Folkner, Oksford, Miss. Hardasız? MGM Studiyaları”. Belə cavab yazdım: “MGM Studiyaları, Culver Siti, Kaliforniya. Vilyam Folkner”.

- Teleqrafçı qadın məndən soruşdu ki, hansı məlumatı göndərirsiniz? Dedim, budur. Qadın dedi: “Qaydalara görə, məlumatsız teleqraf göndərə bilmərəm, bir söz yazmalısınız”. Mənə göstərilən nümunələrə baxıb birini seçdim, nəse evlilik ildönümü təbrikini xatırladan bir yazı idi. Onu göndərdim. Sonra studiyadan zəng etdilər, mənə ilk təyyarəyə minib Nyu-Orleana gəlməyi və studiyanın rəhbəri Brauninqə vəziyyətim haqqında məlumat verməyi tapşırıdılar. Mən Oksfordda bir qatara minib səkkiz saata Nyu-Orleana cata bilərdim, amma studiyanın əmrinə tabe olub Memfisə getdim, ordan təyyarə ilə Nyu-Orleana uçuşlar olurdu, amma gec-gec. İlk təyyarə üç gündən sonra uçdu. Saat altıda Brauninqin otelinə gəldim və ona məlumat verdim. İçəridə bir qonaqlıq vardı, Mənə dedilər ki, yatıb dincəlim və sabah tezdən işə başlayım. Mən əsərin necə bir əsər olduğunu soruşdum, Brauninq də mənə: “Bunun üçün o biri otağa get, sənə başa salarlar”- dedi.

Mən həmin otağa getdim. Orda ssenarinin gedişatına nəzarət edən birisi tək oturmuşdu. Mən kim olduğumu dedim və əsəri soruşdum. Adam mənə dedi ki, dialoqları yazdığımız zaman əsərə baxa bilərsiz. Bunu Brauninqə dedikdə, az qaldı adamı söysün, amma sonra təklif etdi ki, gedib yatım və sabahdan işə başlayım.

Ertəsi gün Brauninqlə cox gözəl bir gəmiyə minib Grand İsleyə getdik. Film studiyadan yüz mil uzaqda cəkiləcəkdə, ora nahar vaxtı catdıq və axşamçağı Nyu-Orleana qayıtdıq.

Beləcə üç həftə davam etdi. Arada əsərdən xəbərim olmadığımıdan həyəcanlanırdım, amma Brauninq hər dəfə “Təşvişi burax, get yaxşı yat ki, saban tezdən işə başlayaq”- deyərdi.

Bir axşam Grand İsledən qayıtdıqdan sonra otagıma təzə girmişdim ki, telefon zəng çaldı. Brauninq məni axtarırdı. Dedi ki, tez onun otağına gəlim. Getdim. Onun əlində bir teleqram vardı: “Folkner

qovuldu. MGM studiyaları”. Brauning dedi ki, üzülmə, indi kimisə axtarib sənə təzə bir iş taparam, üstəlik üzr məktubu da yazdıracam. Bu zaman qapı döyüldü, yeni teleqram gətirdilər: “Brauning qovuldu. MGM studiyaları”. Beləcə mən evə qayıtdım. Yəqin Brauning də harasa getdi. Ssenari gedışatını yazan adamın isə hələ də əli çənəsində, otağında oturub işlədiyini güman edirəm.

- Dediniz ki, yazar kino üçün işləyərkən güzəştə getməlidir. Bəs onun öz yazarlığında güzəşt edilirmi? Oxucuya qarşı yazarın hər hansı bir məsuliyyəti varmı?

- Yazarın məsuliyyəti gördüyü işi yaxşı bitirməkdir. Bundan başqa, əgər hər hansı məsuliyyəti qalarsa, yazar onu istədiyi kimi yerinə yetirməkdə azaddır. Mən özüm xarici dünyanı düşünməyəcək qədər məşğulam. Kimin oxuması ilə maraqlanmağa mənəm vaxtım yoxdur. Filankəsin mənəm ya başqalarının kitabları haqqındakı fikirləri ilə də maraqlanmıram. Mən özüm təyin etdiyim meyarlara uyğun olmalıyam – yəni Müqəddəs Antonionu, ya Əhdi Ətiqi oxuyarkən, hiss etdiyimi hiss etdiyim kimi yazmaq. Bu kitablar mənə yaxşı təsir edir, sanki bir quşun uşucunu izləmək xəşbəxtliyidir bu. Əgər yenidən həyata qayıda bilsəydim, kərkəs olmaq istərdim. Heç kim kərkəsi narahat etməz, onun həyatında təhlükə yoxdur, həm də kərkəs yemək seçməz, hər şeyi yeyər.

- Meyarlara uyğun olmaq üçün hansı texnikadan istifadə edirsiniz?

- Romançı texnika ilə maraqlanırsa, qoy onda yazar cərrahi əməliyyatın incəliklərini, ya da kərpickəsmə işini təkbaşına öyrənsin. Yaxşı yazmaq üçün mexaniki bir üsul, düstur yoxdur. Bir ədəbiyyat nəzəriyyəsinə təqib edən gənc bir yazar kimi axmaqlıq edir. Öz səhvlərinizi özünüz öyrənin, insanlar səhv edə-edə öyrənirlər. Yaxşı sənətkar heç kimin ona ağıl öyrədəcək qədər yaxşı olduğuna inanmır. Dəhşətli bir özünəinamə sahibdir. Özündən əvvəl gələn yaşlı yazara nə qədər hörmət etsə də, onu arxada qoymaq istər.

- Yəni deyirsiniz ki, yazı texnikası vacib deyil?

- Qətiyyən ele demirəm. Bəzən yazı texnikası iplərini əlinə alb yazarın xəyalı ilə məşğul olmaq istərkən, işin əvvəlindən ona nəzarət etməyə başlayar. Bu, gücün göstərilməsidir, belə halda işini tamamlamaq kərpicləri gözəl şəkildə yan-yana düzmək kimidir, çünki yazar ehtimal ki, ilk

kəlmədən sonuncuya qədər romanının bütün sözlərini yaxşı bilir. “Yataqda ölərkən” əsərini yazarkən belə olmuşdu. Asan deyildi. İçdən yazılmış heç bir roman asan yazılmaz. İstifadə edəcəyim bütün vasitələrin əlimdə olması işi sadələşdirirdi. 12 saatlıq iş günündən sonra romanımı yazırdım, altı həftə ərzində belə işlədim. Sadə anlatmaq gərəkdirsə, bir qrup insanı xəyal edirdim və onları universal və təbii fəlakətlərin, sellərin və yanğınların içinə atırdım.

Bir yazarın sahib olduğu şəxsiyyət öz əsərini mühakimə edərkən qərəzsiz olmaq, özünü aldatmayacaq qədər dürüst və cəsarətli olmaqdır. Kitablarımın heç biri öz standartlarıma uyğun olmadığı üçün yazdığım hər romanı əvvəlki romanlardan mənə ən çox acı və kədər vermiş əsərə rəğmən mühakimə edirəm, necəki bir ana oğru ya da qatil bir oğlunu rahib oğlu ilə müqayisədə daha çox sevər kimi.

- Hansı romandan bəhs edirsiniz?

- Səs və qəzəb. Mənə əzab verən xəyalımdan qurtulmağa çalışaraq, beş dəfə hekayəni yazmağa çalışdım. İki itkin qadının faciəsidir bu kitab. Cəddi və onun qızının faciəsi. Dilsə - ən çox sevdiyim xarakterlərimdəndir, çünki güclü, cəsur, sakit və dürüstdür. Məndən daha dürüst, cəsur, əli açıqdır.

- Sizin müasiriniz olan yazarları oxuyursunuzmu?

- Xeyr, oxuduğum kitablar gənc illərimdə oxuyub sevdiklərim, köhnə dostlarımla görüşürmüş kimi tez-tez təkrar oxuduğum romanlardır. Dikkens, Konrad, Servantes, Don Kixot – bəzi adamların İncili oxuduqları kimi, mən də hər il bu kitabları oxuyuram. Sonra Flober, Balzak, özünün ideal dünyasını yaratmış Dostoyevski, Tolstoy, Şekspir. Melvilli arada oxuyuram, şairlərdən Merlonu, Consonu, Herriki, Donnu, Kitsi, Şellini sevirəm. Hələ də Hyusmanın şeirlərini oxumağa davam edirəm. Bu kitabları o qədər təkrar oxumuşam ki, artıq onları başdan sona qədər də oxumuram. Sadəcə bir epizodu oxuyuram, ya bir xarakterə baxıram, bir dostumla söhbət edirəm sanki.

- Bəs Freyd?

- Mən Nyu-Orleanda yaşayarkən, hər kəs Freyddan danışır, amma mən onu heç oxumamışam. Şekspir də oxumamışdı. İnanmıram ki, Melvill də onu oxusun – Moby Dikin oxumadığından əminəm.

- Detektiv hekayələrini oxuyursunuzmu?

- Mənə bir az Çexovu xatırladığına görə Simenonu oxuyuram.

- Bəs ən çox sevdiyiniz xarakterlər hansıdır?

- Ən sevdiyim xarakterlər vəhşi, qəddar, əyyaş, fürsəti qaçırmayan, güvənilməz insanlardır, yəni xarakterinə aid ən pis olduğunu deyə biləcəyimiz, amma yenə də bir xarakterə sahib olan Sara Gemp, sonra missis Harris, Falstaf, Prins Xol, Don Kixot və, əlbəttə, Sançodur. Ledi Makbeti hər zaman nəzərimdə saxlıram. Bottom, Ofeliya, Merkusio da, xanım Gemp də həyatla mübarizə aparmış, imtiyazlar istəməmiş, şikayət etməmişlər. Hek Fin və Cim. Tom Soyeri heç vaxt sevmədim – cığalın biridir. Ayrıca Corc Harrisin 1840, ya da 1850-ci illərdə Tennessi dağları haqqında yazdığı romanındaki Süt Lovinqudu sevirəm. Özü haqqında heç bir illüziyası yox idi, əlindən gələni edərdi, bəzən qorxurdu, bunu bilir və bundan utanmırdı, başına gələnlər üzündən heç kimi günahlandırmamış, lənətlər etməmişdi.

- Roman sənətinin gələcəyi haqqında nə deyə bilərsiniz?

- İnsanlar roman oxumağa davam etdikcə, bəzi insanların oturub roman yazmağa davam edəcəklərini düşünürəm. Təbii, əgər rəsimli jurnallar və komikslər sonda insanın oxuma həvəsini yox etməzlərsə.

- Bəs tənqidçilərin vəzifəsi?

- Sənətkarın tənqidçiləri dinləməyə vaxtı yoxdur. Tənqidçiləri yazar olmaq istəyənlər oxuyur, yazmaq istəyənlərin buna vaxtı yoxdur. Tənqidçinin vəzifəsi - sənətkarın özünə istiqamət deyil. Bir meyanizm kimi düşünsək, sənətkar tənqidçidən bir pillə üstündür, çünki sənətkar tənqidçini hərəkətə gətirəcək şeyləri yazır. Tənqidçi də sənətkardan xaric hər kəsi hərəkətə gətirir.

- Yəni, əsərlərinizlə heç kimlə mübahisə etməyə ehtiyacınızın olmadığını deyirsiniz?

- Bəli, vaxtımın çoxu onsuz da onları yazmaqla keçir. Gərək kitablarım məni məmnun etsin və əgər edirlərsə, danışmağa gərək yox. Məni məmnun etməsələr, onlardan danışmağım kitablarımı yaxşı etməz, kitabların yaxşı olması üçün onların üzərində daha da çalışmaq lazımdır. Mən ədəbiyyatçı deyil, yazaram, boş danışmağı da sevmirəm.

- Tənqidçilər kitablarınızda qohumluq münasibətlərinin bol olduğunu deyirlər.

- Bu onların fikri. Söylədiyim kimi, mən tənqidçiləri oxumuram. İnsanlar haqqında yazan birisi hekayənin inkişafı üçün vacib deyilsə, xarakterlərin qohumluq münasibətlərinə, məsələn, bəlkə burun formalarına diqqət ayırmaz. Əgər yazar həqiqətə və insan ürəyinə ünvanlanırsa, o zaman qohumluq əlaqələrinin, ya da burunların şəklinə ayıracaq vaxtı qalmaz. Məncə, fikirlərin və real həyata dair məhdud biliklərin həqiqətlə bir əlaqəsi yoxdur.

(Müsahibə www.karakutu.com saytıdan götürülüb)

Cevirdi: Sima Ənnağı

E-mənbə: <http://adyazar.az/qezet/index.php?newsid=263>

Kamran Nəzirli

“Uilyam Folkner: intellektual Amerika yazıçısı”

Uilyam Katbert Folkner 1897-ci il sentyabrın 25-də ABŞ-ın Missisipi ştatının Nyu Albani rayonunda anadan olmuşdur. O, Falkner və Butler ailəsinin böyük oğlu idi və sonralar böyük yazıçı öz familyasında bir hərf dəyişərək onu Folkner edəcəkdə.

Uilyamdan başqa ailədə daha üç qardaşı böyüyürdü. Uilyamın altı yaşı olanda Falknerlər yaxınlıqdakı Oksford şəhərinə köçür və elə burada da yazıçı ömrünün bütün qalan hissəsini başa vurur. Onun bir çox əsərlərində Oksford şəhəri “Çefferson” kimi qələmə alınmışdır.

Folknerin böyük babası Şimali Missisipidə tanınmış adam olmuşdur. O, ordu polkovniki idi; regionda dəmiryolunun əsasını qoymuşdu. Baba Falkner həm də ədəbiyyat xadimi idi, gözəl nəzm və nəsr əsərləri qoyub getmişdi. Beləliklə, nəvə Falknerə nəslin tarixi böyük təsir etdi və o, sonrakı əsərlərində də bu barədə yazmışdır.

Folkneri boyuna görə ABŞ ordusuna götürümlər. Buna görə də o, əvvəlcə Kanada ordusunda, sonra isə Britaniya Kral Hava Qüvvələrində xidmət edir. Uilyamın aktyorluq istedadı da olub; hələ uşaq yaşlarında gözəl şakillər çəkib, şerlər yazıb. İlk şerlərini ingilis romantik şairləri Robert Berns, Tomson və Hausməninin təsiri altında yazıb. Bununla belə, onun həyatında və formalaşmasında iki nəfərin daha böyük rolu olmuşdur: uşaqlıq sevgilisi Estella Oldham və ədəbiyyat müəllimi Fill Stounun. Estella Oksford şəhərinin sosial həyatında fəal iştirak edir, rəqs və gecələrin təşkil edilməsində xüsusi fəallıq göstərirdi. O, Uilyamla romantik görüşləriylə yanaşı, digərləri ilə də gəzir. Onlardan biri Kornell Franklin qıza evlənməyi təklif edir. Estella sadəlövhəsinə onun təklifini qəbul edir və beləliklə, onlar 1918-ci il aprelin 18-də Oksfordda evlənilirlər. Uilyamın digər sevimli adamı onun ədəbiyyat müəllimi Stoun idi; məhz bu adam Uilyama poeziyanı sevdirdir, ona qorxmamağı öyrədir. Onun dəyərli məsləhəti ilə Folkner Nyu Hevində özünə iş tapır. Elə burada da Folknerin ilk kitabı çıxır və kitabın üstündəki familyasında makinada buraxılmış bir hərf səhfi gedir. Winchester Repeating Arms Company şirkəti ilk dəfə olaraq onun familyasını Falkner əvəzinə Folkner kimi yazır. Yazıçıdan bu barədə soruşduqda o, deyir: “Elə bu cür də mənə sərfdir”.

Oksforda qayıtdıqdan sonra onu müharibə veteranı kimi Missisipi Universitetinə qəbul edirlər. Onun ilk şeri də 1919-cu ilin avqustunda The New Republic qəzetində çap olunur.

Sonrakı beş ildə Folkner məqalələr, pyeslər, şerlər yazır və onları The Mississippian jurnalında çap etdirir. Oksfordun tanınmış yazıçılarından biri Stark Yanqın məsləhəti ilə Folkner 1921-ci ildə Nyu York şəhərində işə düzəlir. O, Elizabet Prall adlı bir qadının kitab mağazasında köməkçi vəzifəsində işləyir və sonralar elə həmin qadınla da evlənilir. Elizabet bundan əvvəl yazıçı Şervud Andersonun arvadı olmuşdu.

Folknerin tələbəklik həyatı uğursuz olub; belə ki, dərslərə davamiyyəti və intizamsızlığına görə, içki və qumar oynadığına görə onu Universitetdən qovurlar.

Folknerin ən məşhur romanları “Səs və Qəzəb” (The Sound and the Fury, 1929), “Avqustda Işıq” (Light in August, 1932), “Mən Öləndə”(As I Lay Dying, 1930) , “Rahibə üçün Rekviyem” (Requiem for a Nun, 1950) və s. hesab olunur. Onun çoxsaylı kitabları sırasında “Məğlubedilməzlər”(The Unvanquished, 1938), “Vəhşi Palmalar” (The Wild Palms, 1939), “Şəhər” (The Town, 1957), “Ev” (The Mansion, 1959) və s. adlı kitabları mükafatlara layiq görülmüşdür. Folkner ən məhsuldar hekayəçi müəlliflərdəndir. Onun “Atla gediş” (Knight's Gambit, 1949), “Ayı” (The Bear), “Böyük Meşə” (Big Woods, 1957), “Sabah”(Tomorrow", 1940), “Qar” (Snow, 1949), “Villi Dayı” (Uncle Willy,1935), “Qorxulu Adam”(A Dangerous Man, 1950), “Missisipi”(Mississippi,1954) və s. hekayələri bir sıra dillərə tərcümə olunmuşdur. O, 1949-cu ildə Nobel mükafatına layiq görülmüşdür. Folknerin bir çox əsərləri ekranlaşdırılıb, tamaşaya qoyulmuşdur. Folkner 1962-ci il iyulun 6-da Oksfordda infarktdan vəfat etmişdir.

Aşağıda yazıçının “Həyətdə Qatır” (Mule In The Yard, 1934) hekayəsini Kamran Nəzirinin ingiliscədən orijinaldan tərcüməsində təqdim edirik.

Orijinaldan tərcümə

Uilyam Folkner

Həyətdə qatır

Hekayə

Yanvar ayının axırında hava tutuldu; şaxta yox idi, ətrafı duman bürümüşdü. Het qarı əlillər evindən gəlmişdi; o, dərhal mətbəxə cumdu. Qarının gümrah və şaqraq səsi evi başına götürmüşdü. Onun təxminən yetmiş yaşı olardı; lakin özünün hesablamalarına və dediyinə görə, Ceffersonda xanımların müxtəlif yaşlarını nəzərə alsaq (gəlinlərdən tutmuş ta nənələrə qədər) qarı az qala bütün şəhərin beşiyini tərpətmişdi; buna görə də onun ya yüzdən bir qədər az, ya da elə üç yüz yaşı olar.

Qarı ucaboyle və arıq idi; ayağında üstü nəm rezin şap-şapları, əynində isə uzun, siçan rəngində xəz paltosu vardı. Üstü haşiyəli bu xəz paltolar təxminən qırx-əlli il bundan qabaq dəbdəydi. Qarının çox da köhnə olmayan açıq qırmızı rəngdə şlyapası onun baş örtüyünə kip oturmuşdu; əlində çanta vardı. Qarı həftədə bir dəfə evə gələrdi və belə vaxtlarda adətən əlində naxışlı yol çantası olardı. Lakin şəhərdə on sentlik mallar dükanı açıldıqdan sonra onun naxışlı yol çantası ordan su qiymətinə aldığı və içinə min cür kağız-kuğuz yığıdığı kağız çantayla əvəz olunmuşdu; qarı əlindəki həmin kağız çantasını yellədə-yellədə, uşaq sevinciylə mətbəxə girib ucadan qışqırdı:

- Miss Menni! Həyətinizdə qatır var!

Missis Heyt qızdırıcı sobanın yanında sallağı oturub közərmiş kömürləri vedrənin içinə yığırdı; cəld ayağa durdu və vedrəni götürüb gözlərini Het qarıya bərəltdi, sonra hökmlü və qətiyyətli səslə bağırdı:

- Ay səni! İt uşaqları!

Qadın inadkar bir cəldliklə mətbəxdən çölə çıxdı; vedrəni əlindən buraxmayan bu qadının təxminən qırx yaşı olardı, dolu bədənliydi. Onun üzündə sonsuz, lakin dinc bir hüzn vardı; sanki hansı qadınlarınsa, özü də xüsusi ləyaqətləri olmayan qadınların ucbatından dul qalmışdı. Əyninə çitdən don, sviter geyinmişdi, başına kişi şlyapası qoymuşdu; bütün şəhər bilirdi ki, bu şlyapa on il bundan qabaq ölmüş mərhum ərindən qalıb. Qadının ayağındakı uzun və düyməli kişi çəkmələri özününkü idi. Corabları zanbaq başına oxşayırdı. Şəhərdə hamı bilirdi ki, bu çəkmələri dükandan özü alıb. Qadın Het qarıyla birgə qarını açıb bayıra çıxdı və dumana düşdü. Bax, elə bil bütün uzun qış gecəsi

boyu şəhərin içinə çəkdiyi yuxulu valehedici nəfəsi hələ də dumanla torpaq arasına yığılmışdı; bu nəfəs qaranlıq və dar bir məsafədə yuxuyla oyanışın arasında qalmışdı; mürgüdən oyanan ilıq havanı tənzimləyən həyətdəki istilik sistemi idi; elə bil donmuş sala qatları pilləkənlərin üstünü və zirzəminin taxta qapağını, daha sonra isə sarayın böyrünə, arxa qapının küncünə düzülmüş taxta lövhələrin üstünü örtmüşdü; və missis Heyt əlində közərmiş kömür dolu vedrə həmin taxta lövhələrin üstünə çıxıb qaçanda yamanca sürüşdü.

- Ehtiyatlı olun!- Het qarı qışqırdı və özü də az qala rezin şap-şapları ilə sürüşəcəkdə.- Onlar evin qabağındadır!

Missis Heyt yıxılmadı, heç dayanmadı da. Onun soyuq baxışları ətrafa tuşlandı və qadın yenidən qaçmağa başladı. Həyətdə duman içindən qəflətən əcayib bir qatır peyda oldu. Adama elə gəlirdi ki, qatır zürafədən də yekədi; onun uzunsov başı vardı. Qatır düz onların üstünə gəlirdi; onu saxlamaq, qabağını kəsmək mümkün deyildi. Heyvan elə bil cəhənnəmdən qurtulmuşdu, noxtası şəklənmiş qulaqlarına çırpılırdı.

- Odur!- deyərək Het qarı əl çantasını yelləyərkən qışqırdı, – Sən bir ona bax!

Missis Heyt dərhal qatıra sarı döndü və şəh basmış taxta lövhələr üstündə yenə əməlli-başlı sürüşdü. Onlar qatırla birgə yaxınlıqdakı tövləyə sarı qaçırdılar. Tövlənin açıq qalmış qapısından isə bir heyvan sifəti hərəkətsiz və heyrət içində onlara baxırdı. Çox güman ki, heç zürafə də bu inəyə qatır qədər qorxunc və yekə görünməzdi; duman içindən birdən-birə çıxıb peyda olan qatırın cana üşütmə salan görkəmi vardı. Hələ bunlar cəhənnəm, heyvan tərs kimi düz tövlənin qabağında qaçırdı. Qısa, inək qarşısında ya küləşdən çəpər, ya da bir kabus görürdü. İnəyin öz görkəmi də fəvqəli idi; o, quzu kimi sakitcə gözlərini zilləyib baxırdı. Birdən inək qeyb oldu, elə bil küləkli havada kibrit çöpü söndü. Məntiqlə düşünmək olardı ki, inək yox olmadı; o, sadəcə tövlədə gizləndi. Çünki tövlədən elə bir qorxunc böyürtü gəldi ki, bunu təsvir etmək çətin idi; sanki kimsə arfanın, yaxud da liranın simlərini qopardırdı. Missis Heyt dərhal bu tükürpədicə səsə tərəf yeridi; sanki bununla demək istəyirdi ki, mən kişi və qatırların düşməni dünyasına qarşı həmrəylik nümayiş etdirirəm. Qadın və qatır düz tövlənin içinə götürülmüşdülər. Missis Heyt kömür dolu vedrəni əlində yelləyib qatıra çırpmaq istəyirdi. Əlbəttə, bütün bunlar bir göz qırpmında baş verdi və görünür, qatır qəti döyüşə girməkdən vaz keçdi. Het qarı yenə qışqırdı:

- Bax, odur! Ona bax!

Qatır qəflətən qarıya sarı döndü, düz onun üstünə cumdu. Lakin bu peç borusutək ucaboy qarı qatırı əl çantasıyla vurdu və qatır onun yanından ötüb qaçdı. Heyvan evin o biri tininə burulub səssizcə dumanda gözdən itdi.

Missis Heyt eyni çevikliklə, lakin tələsmədən vedrəni zirzəminin girəcəyindəki pilləkənin üstünə qoydu. Sonra qadınlar birlikdə evin tinini buruldular; həmin anda bu əcayib heyvan evin altından təzəcə çıxan ağ toyuqlara və hirslənmiş xoruza hücum edirdi. Qatırın belə bir həngamə çıxartması ani olaraq əsl konserti xatırlatdı; bu cəhənnəm bədheybətini yenidən cəhənnəmə qayıtdı, duman içində iz qoymadan itdi; elə bil buludlar arasında görünən qanadlı xırda məxluqları da özüylə apardı, tutqun və kimsəsiz bir boşluqda dumanda əriyib getdi.

- Ordadı, evin qabağında!- qarı qışqırdı.
- İt uşaqları!- Missis Heyt sərt donquldandı.

Qadın qatırları söymürdü, heç onların sahibi ilə də işi yox idi. Bu söyüşlərin onillik bir tarixi vardı və bunu bütün şəhər bilirdi.

Günlərin birində, aprel səhərində Mister Heytdən qalma şeyləri ayırıb yerbəyer edirdilər; dəmiryol körpüsündən bir qədər uzaqda qatarların xurd-xəşil elədiyi qatırlardan bir qədər aralıda qəttəzə kəndir qalmışdı. Kəndirlər şəhərin kənarına uzanan və burada dalana dirənən dəmiryolu xəttinin üstünə tullanmışdı; həmin ərazidə də Heytgilin evinin coğrafi taleyi həll olunurdu; itkilərin əsas tərkib hissəsini qatırlar, missis Heytin mərhum əri və elə bu qatırların sahibi təşkil edirdi; onun familyası Snops idi; şəhərdə Snopsu da yaxşı tanıyırdılar; camaat bilirdi ki, bu adam Memfisdəki yarmarkada bütöv bir ilxını alıb. Sonra həmin ilxını Ceffersona gətirib, onları fermerlərə, dul qadınlara və yetimlərə, zəncilərə və ağ dərilili adamlara aldığı qiymətdən bir qədər bahasına satıb; şəhər camaatı onu da bilirdi ki, qışda (elə həmin qış ölü mövsüm idi) həmin o təzə kəndirlərlə həmişə möhkəmcə bağlanan bu qatırlar sürü halında, bütöv ilxıyla (bunlar Snopsun şikayətlərində sonradan qeyd olunurdu), Snopsun yaxşıca çəpərlədiyi örüşdən qacdılar və gecə yolayrıcında yük qatarlarının altına düşdülər; mister Heyt də elə ordaca bu fani dünyanı tərk etdi.

Bir dəfə zarafatçı şəhər adamlarından biri Snopsa poçtla dəmiryol qatarlarının hərəkət cədvəlini çap formasında göndərmişdi. Enlikürək, dolu bədənli bu adamın qayğılı və gərgin sifəti vardı, heç vaxt qalstuk taxmazdı; o, adətən bu dinc yuxulu şəhəri tozanaq bürümüş yollarla bağıra-bağıra keçərdi.

Hadisədən qatırların yalvarışlı naləsi və böyürtüsü gəldikdə xəbər tutdu; qatırların kəsilmiş başları, xurd-xışıl olmuş cəmdəkləri, qırılan dırnaqların şaqqıltısı bədbəxtlikdən xəbər verirdi. Qatırları qovan adamların qəzəbli hay-küyü eşidilirdi. Snops özü sürünün lap arxasınca qayğılı-qayğılı, tövşüyə-tövşüyə gəlirdi. Şəhərdə danışırdılar ki, bu adam qatır sürüsündən dəhşətli dərəcədə qorxur, lakin onlardan çox məharətlə gəlir götürür.

Snops sürünü vağzaldan ta öz örüşünə qədər yolla qovurdu və bu yol şəhər ətrafı boyu uzanaraq mister Heytin evinin yanından ötürdü; Heytlər bir həftə evdə olmadılar və günlərin birində qayıdıb gördülər ki, evlərinin ətrafında tozanaq qoparan qatırları qovurlar; qəzəbli səs-küy, bağırtilar, qovan adamların söyüşləri gəlirdi. Lakin bir neçə il sonra o dəhşətli aprel səhərində, hadisə yerinə çatan adamlar gördülər ki, tanınmaz hala düşmüş bu qatır cəmdəklərinin böyür-başında qırıq-qırıq olmuş təzə kəndir hissələri də var; Heytdən şübhələnməyə başladılar. Əslində Heytin həm qatırlara, həm də Snopsa daha çox aidiyyəti vardı. Bəli, Heyt hərdənbir onun həyətinə girən qatırları tək-cə qovmaqla məşğul olmamışdı. Hələ onda camaata elə gəlirdi ki, işin əsl mahiyyəti və təfərrüatı məlumdur; camaat düz üç gün təəccüb və maraq içində işin gedişatını izlədi- görəsən, Snops Heytə görə də cərimə tələb edəcək, ya yox?

Camaat yalnız bunu öyrənə bildi ki, dəmiryol şirkətinin agentı Missis Heytə baş çəkib. Agentin vəzifəsi xanımın iddialarını təmin etmək idi; bir neçə gündən sonra Missis Heyt səkkiz min beş yüz dollarlıq bir çek aldı. Çünki o vaxtkı bəxtəvər günlərdə dəmiryolu şirkətləri öz cənub filial və şöbələrini dəmiryoluna yaxın yerdə yaşayanların qanuni ovu hesab edirdi. Missis Heyt pulu nağd

aldı. O, həmin aprel səhərindəki görkəmində, əynində sviter, başında şlyapa soyuqqanlı və kirimişcə kassirin qabağında durub onun xışıldayan təzə kağız pulları saymağına baxırdı. Daha sonra bank direktoru və əməliyyatçı onu dilə tutmağa çalışdılar ki, kupon alsın; kupon sərfəlidir, yaxud təcili depozit qoysun, yaxud adi əmanət kitabçası açsın. Missis Heyt isə pulları önlüyünün altından asılmış pul kisəsinə qoyub getdi; çox keçmədi ki, qadın öz evini vağzal rənginə uyğun şəkildə, dəbdə olan keyfiyyətli boya ilə təzədən rənglədi. Bəziləri deyirdi ki, belə hərəkət Heytin ya həssaslığı, ya da təşəkkür əlamətiydi.

Dəmiryol agentı Snopsu izahat vermək üçün çağırırdı. Snops onun yanından çıxanda adi günlərdə olduğundan da qayğılı görünürdü; onun bütün sifətindən yağan bu dəfəki qayğıları hiddətə bürünmüşdü.

Bir dəfə gecə yarısı, qatırlar onun özüünü artıq neçənci dəfə adlayıb keçəndə, gördü ki, heyvanları həmişəki kimi kəndirlə ikiqat, üçqat bağlayıblar, lakin bu dəfəki kəndirlər köhnəydi. Və indi görünür, qatırların özləri bunu çoxdan bilirdi; hələ Memfisdəki meydanda bağlı qatırları satarkən heyvanlar duymuşdular ki, Snops qorxaqdır, onlardan çəkinir. O vaxtdan bəri ildə üç, ya dörd dəfə, qatırları yük vaqonlarından boşaldanda elə bil heyvanları şeytan yoldan çıxarırdı, mərəkə qopurdu-toz buludları qalxır, sərt, qorxunc püskürtülü ilğimin cəhənnəm görüntüləri baş verirdi; qatırlar elə bir gurultu və tozanaqla götürülürdü ki, bu kabusun qarşısını heç fələk də ala bilmirdi. Bu qatır axını heyvətli, sakit şəhərin yollarıyla ötüb Missis Heytin həyatına gəlib çıxırdı. Və bu zaman Snops əsəbi halda, qorxuya-filana fikir vermədən Missis Heytin evinin (Snopsa elə gəlirdi ki, Heytin evinin keyfiyyətli boyası məhz onun hesabına alınıb, hətta lap şahzadələr kimi yaşayan Missis Heytin özü də onun pullarına görə rahatlıq əldə edib) ətrafında dolaşan bu qorxunc qatırlar arasında peyda olur, özünü öra-bura vururdu. Belə vaxtlarda qonşular, məhəllədə yaşayan digər sakinlər pəncərələrin pərdəsini aralayıb onlara tamaşa edirdilər. Bəziləri aynabənddə, bəziləri səkilərdə durub baxırdı; yöldən ötüb keçən furqonlardakılar, gecə köynəyində çıxıb maraqla bu səhnəyə tamaşa edən qadınlar, məktəbli uşaqlar, zəncilər, ağ dərilili adamlar ayaq saxlayıb heyvətdən az qala gözlərini bərəldirdilər.

Bu gün də belə oldu; Missis Heyt və onu dabanabana izləyən Het qarı həvətdə göründülər. Missis Heytin əlində bulaşmış süpürgə vardı və o, növbəti dəfə tını burulub qapısı ağızından burun dəsmalından bir qədər böyük torpaq parçasını götürüb çölə atdı. Onun çəpər hesab elədiyi bu torpaq sərhəddən hər hansı bir heyvan addayıb keçə bilirdi. Lakin bu anda həyat qaynar qazana dönmüşdü deyəsən; bəlkə də buna səbəb aldadıçı duman və onun qapanmış gözləriydi. Qadın indi qımıldanmadı və süpürgəni bərk-bərk sıxaraq hardasa özünə arxayın halda noxtası sallanan qatırın dalınca cumdu. Dumanlı havada qatır gah görünür, gah itir, gah da doqquz ev toyuğunun kölgəsi arasından tozanaq qoparıb qaçırdı. Bu zaman elə bil külək səssizcə göyə doqquz ağ kağız parçasını sovururdu.

Birdən böyükdən az qala tənqənəfəs halda bir kişi qaçaraq Missis Heytin qabağına çıxdı; bu, Snops idi; islanmışdı, əsəbiydi və sifətindən hiddət yağırırdı. Snops qaşlarını çatıb ağızı köpüklənə-köpüklənə qışqırırdı:

- Missis Heyt, bir Allah şahiddir! Mən əlimdən gələni etdim!

Qadın heç gözünün ucu ilə də ona tərəf baxmadı.

- O yekəpəri, noxtası sallağı tutun!-deyə Missis Heyt soyuqqanlıqla əmr etdi.- Onu bir də buralarda görməyim!
- Əlbəttə,- Snops dedi. - Amma bir qədər ara verin. Qoy bir sakitləşsinlər. Onları hürkütməyin.
- Ehtiyatlı olun!- deyə Het qarı qışqırdı.- O, yenə bura tullanacaq!
- Kəndir gətirin,-Missis Heyt qaça-qaça çığırdı.

Snops qəzəblə Het qarıya baxdı. Sonra:

- Mən indi kəndiri hardan tapım?-deyə bağırdı.
- Zirzəmidə var!- qarı da bağırdı.- O tərəfdən, qabaqdan qaç ki, onu tuta bilək!

Onlar Missis Heytlə birlikdə yenidən fırlanıb tinə buruldular. Qatır sallaq noxtasıyla birgə yenə toyuqların arasında peyda oldu, daha sonra sürətlə, tullana-tullana qaçmağa başladı. Missis Heyt, Het qarı və Snops yenə tini burulub arxa qapının qabağına çıxdılar.

- Allah, məni öldür!- deyə Het qarı donquldandı.- O bu saat inəyi şallaqlayacaq!

Nəhayət, qatır dayandı;onlar qatıra çatdılar, daha doğrusu, tini burulandan sonra qatırla üzbəüz gəldilər. Tövlədəki inək düz həyətin ortasına çıxmışdı. İndi onlar bir neçə addımlıqda qatırla burun-buruna dayanmışdılar; tərənmişdilər, başları aşağı əyilmişdi, ayaqlarını aralamışdılar, elə bil eyni bir naxışın iki simmetrik hissəsini təşkil edirdilər. Belə bir rəsm əsəri olsaydı onu hər hansı bir bukolika həvəskarı böyük məmnuniyyətlə ala bilərdi; və uşaq da bu şəkillə bir qədər oynayar, sonra bir tərəfə atıb onu sadəcə unudardı.

Snopsun başı və çiynləri indi də zirzəminin içindən görünürdü; zirzəminin qapağı açıq idi, kömür dolu vedrə hələ də qapağın yanında durmuşdu. Elə bil Snops çiynlərinə kimi torpağa basdırılmışdı; onun bu vəziyyəti ispan-hindu və amerikan adətinə görə, əri ilə birlikdə dəfn edilmiş dul qadını xatırladırdı. Hər halda, bütün bunlar bir göz qırpmında baş verirdi; hətta canlı şəkil çəkməkdən də sürətli bir proses idi; belə şeyləri dərhal yaddaşa köçürmək və orada saxlamaq asan məsələ deyil. Budur, insan, qatır və inək yenə bir-birinin ardınca dümana girib gözdən itdi. Snops qabaqda qaçırdı, əlində kəndir tutmuşdu; onun dalınca inək tullanır, gah quyruğunu qaldırır, gah aşağı əyir, gah da fırladırdı; sanki gəminin burnundakı bayrağın ağacıydı, yellənirdi.

Missis Heyt və Het qarı da zirzəminin yanından ötüb qaçırdılar; zirzəminin qapağı açıq qalmışdı, içəridən zəif işıq gəlirdi. Zirzəmidə, dul qalmış qadınların adətinə görə, hər cür cır-cındır saxlanılırdı: yandırılmaq üçün boş yeşiklər, köhnə qəzetlər, sınıq mebellər və digər xırım-xırda əşyalar. Əslində bunları heç bir qadın elə-belə tullamazdı. Orada çoxlu kömür və qətranlı şam ağacından kəsilmiş odun parçaları da yığılmışdı...

Missis Heyt və qarı yenə tini burulanda gördülər ki, Snops, inək və qatır evin altına qaçıb tapdalanmaqdan canlarını vaxtında qurtarmaq istəyən toyuqlar arasında şıllaq atırlar, sonra dərhal

dumana bürünüb yenə itdilər. Bununla belə, Missis Heyt qovmağa davam edirdi, səssiz və sərt bir qəzəblə qaçırdı. Het qarının üzündə uşaq heyrəti vardı; diriyyəti, fərəhliydi. Qadınlar bu dəfə də dolanıb evin qabağına çıxanda orda Snopsdan başqa kimsəni görmədilər. Snops qarını üstə yıxılmışdı, qollarını aralayıb durmaq istəyirdi; Snops yıxılan zaman pencəyi başına çevrilmişdi; qatdanmış pencəyin altından girdə sifəti, sallanmış çənəsi görsənirdi; onun od püskürən simasına baxanda adamın yadına yerə yıxılmış rahibənin karikaturası düşürdü.

- Onlar hardadı?- Het qarı Snopsdan soruşdu. Snops cavab vermədi. – Daldan gəlirlər?-qarı yenə bağıraraq soruşdu, sonra dərhal əlavə etdi: - Ora bax, yenə arxa həyəətə giriblər!

Hə, deməli, onlar düz həyətin arxa tərəfində idilər. Görünür, inək tövləyə qayıtmaq istəyirdi, lakin həddən artıq sürət götürdüyündən qorxu-hürkünü də unudub qəflətən geriyyəyə döndü. Onlar nə inəyi, nə də qatırı görmədilər; qatır da inəklə toqquşmamaq üçün geri döndü. Bu vaxt güclü şaqqıltı və tarappıltı səsi gəldi. Qatır geri sıçrayanda zirzəminin qapağına ilişdi, sonra da tullana-tullana gözdən itdi. Onlar zirzəminin yanına çatanda qatır da, közərmiş kömür dolu vedrə də yox idi; qadınlar buna fikir vermədilər. Bu dəfə inək həyətin ortasında durmuşdu; əvvəlki kimi yerindən tərpənmirdi, tövşüyə-tövşüyə nəfəs alırdı, başını əyib qabaq ayaqlarını aralamışdı; sanki uşaq yerdə unutduğu oyuncaqlarından birini götürmək üçün qayıdıb gəlmişdi.

Onlar bir qədər də qaçdılar; indi Missis Heyt ağır-ağır nəfəs ala-ala qaçırdı; sifəti mastika rənginə dönmüşdü, bir əlini də sinəsinin üstünə qoymuşdu. Qadınların hər ikisi evi üçüncü dəfə idi ki, dövrə vururdu və heydən düşmüşdü. Qatır evin başına üçüncü dəfə də dolanaraq gəlib onlara arxadan çatdı, sürətlə başları üstündən tullandı; ani olaraq şeytani bir gurultu eşidildi, heyvanın dırnaq səsləri şaqqanaq çəkən adamın səsinə bənzədi; bunun ardınca kəskin tər iyi gəldi;bu iy öldürücü və üfunətli idi. Qatır bu dəfə də gözdən itdi. Buna baxmayaraq, qadınlar və Snops yenə inadla tini buruldular; axır ki, qatır dumanda birdəfəlik itdi. Qatırın dırnaqlarının qırıq-qırıq şaqqıltısı eşidildi; bu şaqqıltılarda heç kəsin duya bilmədiyini bir rişxənd vardı və qatır çay daşı ilə döşənmiş küçəyə çıxdı, bir azdan uzaqda görünməz oldu.

- Səni görüm... lənətə gələsən!- deyərək Het qarı ağır-ağır nəfəs alaraq dayandı. Qarı elə bil işıq saçırdı.

- Sakit olun, dostlar! Məncə, biz...- qarı bir anlıq elə bil daşa döndü; sonra astaca başını döndərdi, burnu ilə nəyəsə işarə etdi; burun pərələri geniş açıldı; görünür, onlar zirzəminin yanından sonuncu dəfə ötəndə oranın açıq qaldığını ani olaraq görmüşdülər. Qarı qapağı açıq qalmış zirzəmiyə baxdı, pilləkənin üstündəki közərmiş kömür dolu vedrə yerində yox idi...

- Vay səni, yanıq iyi gəlir!- Het qarı qışqırdı, - Evə qaç, a bala, pulları götür!..

Hələ səhər saat on olmamışdı; günortaya kimi ev büsbütün yanıb külə döndü. O vaxtlar Snopsu daha çox fermerlərin dükanında görürdülər; elə həmin gün də onu burda görmək istəyənlər az deyildi. Snopsa söyləyirdilər ki, yanğınsöndürən maşın gələn vaxtı camaat da yığılmışdı; Missis Heyt və Het qarı evdən çıxdılar; qarının bir əlində çanta, o biri əlində Mister Heytin portreti vardı. Onlar evdən çətir də götürə bilmişdilər; Missis Heyt təzə qəhvəyi paltosunu çiyinə atmışdı, bir cibində qapağı kip bağlanmış kəmpot bankası vardı; bankanın içi səliqə ilə yığılmış kağız pullarla dolu idi. Qadının

bir əlində də nikelli ağır tapança varmış. O, küçəni keçib qonşu evə sarı gedib və qonşunun aynabəndində yelləncəkdə oturaraq yellənib, yanındakı yelləncəkdə isə Het qarı yellənirmiş. Hər ikisi bütün günü yelləniblər. Missis Heyt onun evindəki qab-qacaqları, mebel və yataq dəstlərini azğın yangınsöndürənlərin necə çölə tulladıqlarına hiddətlə, həqarətlə tamaşa edirmiş.

- Bunun axı mənə nə dəxli var?- Snops dedi.- Közərmiş kömür dolu vedrəni zirzəminin ağzına mən qoymuşdum ki? Kimsə onu zirzəminin içinə aşırıb, mənə nə?

- Axı zirzəmini siz açmısınız?

- Əlbəttə, mən açdım. Bəs nə üçün açdım? Kəndiri, o qadının kəndirini götürmək üçün. O, özü məni zirzəmiyə göndərdi...

- Axı göndərdi ki, gedib öz qatırını, onun həyətinə girən qatırını tutasan... Bunu ki inkar edə bilməzsiniz?.. Bizim əyalətdə hər hansı məhkəmə qadının xeyrinə hökm çıxaracaq...

- Hə... Təəssüf ki, belədi. Ona görə ki, o, qadındı. Yalnız buna görə! Ona görə ki, o, qadındır. Lənət olsun ona! Yaxşı. Qoy versin məhkəməyə məni. Mənim dilim yoxdu? Mən də məhkəməyə nəyə deyə bilərəm...

Burda Snops çaşdı və hamı ona baxdı.

- Nə deyəcəksən? Sən axı məhkəməyə nəyi deyə bilərsən?

- Heç nəyi? Çünki heç bir məhkəmə-filan olmayacaq. Biz axı onunla niyə məhkəmə davasına çıxmaq? Biz Menni Heytlə dava edəcəyik ki? Siz, bura baxın, uşaqlar, siz onu yaxşı tanımırsız, elə danışırsız da... Yəni o, adi bir bədbəxt hadisədən ötrü iddia qaldıracaq? Heç kəs bu təsadüfi bədbəxt hadisənin qarşısını ala bilmədi. Bax, siz, bütün əyaləti gəzərsiniz, Menni kimi ədalətli və xeyirxah qadın tapa bilməzsiniz. Mən də elə ona bunu demək istədim...

Snops üçün belə bir imkan dərhal yarandı. Missis Heytlə Het qarı içəri girəndə heç kəslə salamlamırdı. Onun dalınca gələn Het qarı yenə əlində çanta tutmuşdu. Missis Heyt sakitcə ətrafa göz gəzdirdi, adamların salamını almadı. Qadın heç Snopsa tərəf də baxmadı. Snopsla çox danışmamaq üçün dedi:

- Mən qatırı almaq üçün gəlmişəm.

- Hansı qatırı? Qatır sizin nəyinizə gərəkdi?

Missis Heyt gözünü Snopsa zillədi. Snops davam etdi:- Missis Menni bu qatır sizə baha başa gələcək- yüz əlli dollara...

- Nə???... dollara?

- Əlbəttə, sentə yox ki...

- Yüz əlli dollara... Heytin sağlığında qatırlar ucuz idi.

- O zamandan çox şey dəyişib. Elə siz də, mən də...
- Hə, deyəsən düz deyirsiniz...- qadın cavab verdi, sonra heç bir söz demədən geri dönüb getdi, dalınca da Het qarı çıxdı.
- Bəlkə elə sizə səhər gördüyünüz o qatırdan verək, hə?- Snops qadının arxasınca dedi.

Missis Heyt cavab vermədi, dinməzəcə çıxıb getdi. Kimsə yerindən dilləndi:

- Sizin yerinizdə olsaydım bunu ona deməzdim.
- Niyə axı?-Snops dedi.- Yəni doğurdanmı bu qadın yanğına görə məni məhkəməyə vermək ümidindəydi? Yoxsa siz elə bilirsiniz o, mənə pul təklif etməyə gəlmişdi?

Saat birə qalmışdı. Təxminən dörd radələrində Snops ucuz baqqal dükanı qabağına yığışmış zənciləri aralayıb qabağa soxulmaq istəyəndə kimsə arxadan onu çağırırdı. Əlində həmişəki kimi canta (çanta şişmişdi) Het qarı banan çıxarıb yeyə-yeyə dedi:

- Mən elə sizi axtarıram...

Sonra yarımçıq qalmış bananı hansısa qadına verib ciblərini eşələdi, yaşıl bir kağız çıxarıb əlavə etdi:

- Miss Menni dedi ki, bunu sizə verim. Mən elə sizin həmişə olduğunuz dükana getmişdim... Alın, götürün bunu...

Snops pulu aldı.

- Nə? Missis Heyt bunu mənə verdi?
- Qatıra görədi...

On dollarlıq əskinası idi.

- İmza-filan lazım deyil, -Het qarı əlavə etdi.- Mən təsdiq edə bilərəm ki, pulu əlbəəl özüm vermişəm.
- On dollar? Qatıra görə onca dollar? Mən axı ona dedim - yüz əlli dollar?
- Doğurdan belə olub? Nə bilim, özünüz danışın razılaşın. Bunu isə tapşırırdı ki, sizə verim, özü də getdi qatırın dalınca...
- Nə? Qatırın dalınca?... O, mənim ölüşümdən qatırım necə götürə bilər?
- Allah köməyin olsun, a bala!- qarı dedi. – Miss Menni üçün heç bir qatır qorxulu deyil. Kor deyilsən ki, özün gördün!

Qaş qaralmağa başladı; qış olduğundan günlər qısalmışdı, axşama az qalırdı. Het qarı tövləyə yaxınlaşanda qızardılmış donuz ətinin iyi gəldi. Sonra bir qədər yaxına gəlib içəriyə boylandı; orda tonqal yanırdı, kərpiclərin üstünə tava qoyulmuşdu. Bir yanda da Missis Heyt inəyi sağırdı.

- Belə də, siz burdasız?!- Het qarı tövləyə girdi.- Görürəm, artıq yerbəyer olmusunuz?

Qarı ətrafa göz gəzdirdi. Tövlə tərtəmiz idi; süpürgə ilə süpürülmüş, dırmıx və bellə təmizlənmişdi; döşəməyə təzədən ot sərilmişdi. Yeşiyin üstündə təptəzə nöyüt lampası yanırdı, onun yanında çox səliqə ilə həsir döşəkçə, döşəkçənin üstünə də yorğan-döşək salınmışdı.

- Nolar, bura daha rahatdı...- deyər qarı məmnunluq doğuran bir heyətlə dilləndi.

İçəridə, tövlənin qapısı ağızında mətbəx kətili qoyulmuşdu. Het onu çölə çıxartdı, sonra gəlib tonqalın böyründə oturdu; ağızı dolu çantasını da qoydu yanına.

- Siz süd sağın, mən ətə baxaram...-Het qarı dedi.- Baş verən bütün bu həngamə məni həyəcənləndirməsaydı, elə inəyə də özüm baxa bilərdim.....-deyər ətrafa nəzər saldı. - bura bax, bəs qatır hanı, görmürəm? Aldığınız qatırı deyirəm...

Missis Heyt dodaqucu nəsə mızıldadı, sonra başını inəyin böyrünə əyib dedi:

- Siz ona pulu verdiniz?

- Əlbəttə, verdim! Əvvəlcə təəccübləndi, guya gözləməirdi... yəni sizin məsələni bu qədər tez həll etməyinizi gözləməirdi... Lakin mən ona dedim ki, qoy o özü sizinlə danışsın, razılığa gəlsin... Pulunu isə götürdü. Mənə elə gəlir ki, onunla dil tapacaqsınız...

Missis Heyt yenə nəsə mızıldadı. Het qarı tavada qızaran donuz ətini çevirdi; tavanın yanındakı qəhvədən qaynayırdı.

- Qəhvədən nə yaxşı iy gəlir...- qarı dedi.- Gör neçə il keçib... indiki kimi belə iştaham olmayıb. Mən axı sərçə kimi yeyirəm. Elə ki, qəhvəni iyləyirəm, dərhal yemək istəyirəm. Bax, elə bu parçanı, o ətin bir parçasını mənə verin... Ah, bura bax, Allah bizə qonaq göndərüb...

Missis Heyt başını qaldırmadı, hələ sağını qurtarmamışdı. Az sonra geriyyə boylandı, lakin oturduğu yəşikdən durmadı.

- Mən gəldim ki, sizinlə söhbət edim...- Snops dedi.- Məndə sizin əmanətiniz qalıb. Sizde də mənimki...

Snops danışa-danışa gözünü qırpmadan, iti baxışlarıyla hər tərəfə göz gəzdirdi. Het qarı isə arxayın-arxayın ona baxırdı. Snops üzünü qarıya tutub dedi:

- Hə, nənəcan, siz çıxın bayıra. Burda sizlik iş yoxdu, oturub söhbətimizə də qulaq asmayın...

- Allah səni saxlasın, a bala! Yəni bunu mənə deyirsən?-deyər Het qarı ciddiləşdi.- Sən mənə fikir vermə. Mənə belə xoşdu; özgə söhbətinə qulaq asanda qəlbən rahat oluram... Sən danış, nəsə demək istəyirdin... Mən də oturub baxacağam ki, ət yanmasın...

Snops missis Heytə baxdı və dedi:

- Ona deyin ki çıxıb getsin.
- Nə üçün? Bu həyətin sahiblərindən biri də odur, nə vaxt istəsə...

Snops əlini yelləyib onun sözünü kəsdi, acıqlı, amma təmkinlə dedi:

- Yaxşı, yaxşı... Deyək ki, siz qatırı götürübsünüz...
- Mən sizə ona görə pul vermişəm. Het verib pulu...
- On dollar... Bu qatırın qiyməti yüz əlli dollardır. Amma siz cəmi on dollar vermisiniz...
- Bilmirəm, bu nə qatırlardı belə yüz əlli dollarlıq?! Amma onu bilirəm ki, dəmiryolu şirkəti onlara nə qədər verir...

İndi də Snops qadından gözlərini uzun müddət çəkmədi.

- Bunu necə başa düşək?
- Dəmiryolu hər baş qatıra altmış dollar verib... Siz Heytlə birlikdə...
- Susun!-Snops dedi. Sonra yenə də ətrafa bic-bic göz gəzdirdi.- Yaxşı, qoy altmış olsun! Axı siz mənə cəmi on dollar göndərmisiniz?
- Bəli. Mən sizə fərqini göndərmişəm.

Snops qadına baxdı, susdu. Qadın davam etdi:

- Bu fərq bilirsiniz nədir? Qatırın qiymətiylə sizin Heytə borclu qaldığımızın arasındakı fərkdir.
- Heytə borclu qalmışam???
- Bəli... Ona görə ki, o, qatırlardan beşini relslərin üstünə qovanda...
- Danışmayın, susun!-Snops qışqırdı.

Missis Heyt aram-aram, amma sərt danışdı.

- Ona görə ki, Heyt sizə yardım edib. Siz hər dəfə ona əlli dollar vermisiniz... sizə isə dəmiryolu şirkəti hər başa görə altmış verib... Düz deyil?- Snops susurdu.
- Lakin sonuncu dəfə siz Heytə pul vermədiniz. Bunun əvəzində də mən qatırı götürdüm. Sizə də onun fərqini ödədim.-on dollar...
- Həə...- deyə Snops möhkəm dilxor oldu. Sonra da ucadan dedi:- Yox, dayanın bir! Sizi tutdum! Axı bizim Heytlə razılaşmamız olub ki, mənim ona heç bir borcum yoxdu; o vaxta qədər ki, qatırlar...

- Məncə, siz sussanız yaxşıdı...-missis Heyt dedi.

- Axı iş sonadək görülməyib?! Bu dəfəki işi gördük. Ondan sonra mənim heç kimə borcum qalmadı. Çünki o adama ki, mənim borcum var idi, o adam artıq dünyada yoxdu!- deyə Snops səsinə təntənə qatdı.- Başa düşürsünüz?

Missis Heyt yeşiyin üstündə oturmuşdu;tərpənmirdi, ayaqlarına baxırdı, sanki düşüncəliydi. Snops daha ürəklə davam etdi:

- Buna görə də on dollarınızı götürün; deyin görüm, mənim qatırım hardadı? Gəlin xeyirxah dost kimi qalaq; həmişəki kimi. Allaha and olsun, bu yangına görə mən hamıdan çox acıyıram...

- Allaha and olsun!-deyə Het qarı da dilləndi.- Yaman dəhşətli alov idi, düzdü?

- ... Axı siz dəmiryolundan külli miqdarda pul aldıqdan sonra hələ də evinizi tikib qurtarmamısınız? Götürün bu pulu,- deyə Snops on dollarlıq əskinası qadına verdi.- Mənim qatırım hanı?

Missis Heyt tərpənmədi, sonra:

- Doğurdan bu pulu mənə qaytarırsız?-deyə soruşdu.

- Əlbəttə. Biz axı həmişə dost olmuşuq. Gəlin bu işi elə əvvəlki vaxtlardakı kimi sülhlə yoluna qoyaq. Mən kinli adam deyiləm, elə siz də kinli deyilsiniz. Qatırı harda gizlətmisiz?

- Mister Spilmerin evinin dalındakı yarığanda...

- Aydındı. Yaxşı yerdi, xəlvəti yerdi. Heç təsəvvür edə bilmirəm ki, sizin pəyəniz yoxdu. Yaxşı olardı ki, siz onu elə mənim örüşümdə saxlayaydınız, onda heç artıq-əskik söhbətlər də olmazdı. Amma səmimi deyirəm, mən kinli adam deyiləm. İndi isə icazənizlə, gecəniz xeyrə qalsın. Görürəm, yeriniz pis deyil, məşallah... Məncə, sizə heç ev tikmək də lazım deyil. Pula qənaət edin.

- Bəlkə də düz deyirsiniz...- Missis Heyt təmkinini pozmadı.

Snops artıq getmişdi. Het qarı soruşdu:

- Siz qatırı niyə belə uzağa aparıb qoymusuz?

- Məncə, indi o, daha çox uzaqdadır...

- Lap uzaqda?

Missis Heyt dinməzəcə tavaya yaxınlaşdı və qızaran ət parçasına baxdı, Het qarı dedi:

- Deyəsən, ət barədə nəsə dediniz? Bəlkə də mən dedim, siz yox? Huşum yoxdu...

Onlar axşama yaxın nahar etdilər. Axşamçağı Snops geri qayıtdı. O, ehtiyatla nahar stoluna yaxınlaşıb tonqalda əllərini qızdıraraq onlara baxırdı;elə bil bayırda güclü şaxta vardı... Nəhayət, dedi:

- Məncə, on dolları götürsəm yaxşıdı...
- Hansı on dolları?-Missis Heyt soruşdu.

Snops fikirli-fikirli tonqala baxdı. Missis Heyt və Het qarı yeməyi asta-asta içəri ötürürdü. Het qarı Snopsa tərəf döndü.

- Görürəm, siz pulu mənə vermək istəmirsiniz?
- Axı siz özünüz dediniz ki, gəlin məsələni sülh yolu ilə həll edək?- Missis Heyt dedi.
- Allah görür, siz özünüz təklif etdiniz ki, başqa çıxış yolumuz yoxdu...- Het qarı da əlavə etdi.

Snops isə hələ də tonqala baxırdı; sonra ürəksiz, ehtiyatla danışmağa başladı.

- Mən neçə illərdi ki, əziyyət çəkirəm, risk edirəm, dəridən-qabıqdan çıxıram, qatıra görə altmışca dollar alıram... Siz isə heç bir risk olmadan, hazırca, rahatca səkkiz min yarım qamarladınız... Əlbəttə, mənim sizə paxıllığım tutmur, bunu heç kəs deyə də bilməz; lakin qəribə də olsa deməliyəm; həmin pulları qazanmadınız, qamarladınız. Siz hətta bilmədiniz əriniz hardadı; o, bu pullarla nə edir? Siz sadəcə onun arvadı rolunu oynadınız, vəssalam. Bütün bu illər ərzində mən sizə paxıllıq etmədim, lakin siz mənim qatırıma onca dollar verməyi çox görürsünüz... Bu, ədalətsizlikdir...

- Siz öz qatırınızı geri aldınız, yenə nədən narazısınız?-Het qarı dedi.- İndi nə istəyirsiniz axı?

Snops missis Heytə baxdı, dedi:

- Sonuncu dəfə deyirəm, mənim on dollarımı verirsiniz, ya yox?
- Hansı on dolları axı?- Missis Heyt istehzayla, halını pozmadan soruşdu. Snops hirsindən çıxıb gedəndə Het qarının çantasına ilişdi, lakin yıxılmadı, yoluna davam etdi.

Qadınlar axşam toranlıığında onun kölgəsini izlədilər; Snops yumruqlarını düynləmişdi, əllərini havada yellədirədi; qədim qallar kimi gücsüz və ümitsiz bir qeyzlə gözdən itdi. Het qarı uzun müddət missis Heytə baxdı, sonra soruşdu:

- Əzizim, mən bir şeyi başa düşmədim; siz o qatıra neylədiniz?

Missis Heyt tonqala sarı əyildi. Onun boşqabında qurumuş qaraciyər vardı; qadın əyilib odun üstündən tavanı götürdü, tavanın yağını qabağındakı qaraciyərin üstünə tökdü. Sonra heç nə olmaybmış kimi dedi:

- Mən onu güllələdim...
- Nəəə?

Missis Heyt qaraciyəri ağzına qoydu.

- Bax belə!-Het qarı sevinclə dilləndi. - Qatır evi yandırdı, siz də onu güllələdiz... Məncə, ədalət elə budur!

Hava tez qaraldı. Het qarı əlillər evinə getmək üçün üç mil yol qət etməliydi; əlillər evi qaçmır ki... yanvar gecəsi uzun idi... Het qarı rahatca nəfəs alıb əminliklə və sevincək halda dedi:

- Həəə, əziz dostlarım, əcəb gün oldu!

İngiliscədən çevirəni:

Orjinaldan çevirəni: Kamran Nəzirli

Saçlar

Hekayə

Yazıq qızcığaz Syuzən Rid yetim qalmışdı. O, Berçetlər ailəsində yaşayırdı. Deyilənə görə bu ailənin iki və ya üç uşağı da vardı. Syuzən isə ya onların doğmaca qardaşı qızı, ya əmi uşağı, ya da ki, yaxın qohumuydu. Belə hallarda olduğu kimi bu ailənin başçısı haqqında müxtəlif şayiələr dolayırdı. Misis Berçetti də yaddan çıxartmırdılar. Xüsusən də qadınlar.

Pinkerton bu şəhərə ilk dəfə gələndə hələ qızcığazın beş yaşı da yox idi. Missis Berçett Syuzənin saçını birinci dəfə qırxdırmağa gətirəndə, o – Pinkerton Maksinin bərbərxanasında ilk yayını keçirirdi. Maksi özü mənə danışdı ki, Missis Berçett üç gün dalbadal Syuzəni bərbərxanaya gətirməyə cəhd etmişdi (o zaman bu qızcığaz çox arıq idi. Gözləri qorxudan böyümüş, qalın şümal saçlarının rəngi nə ağımtıl, nə də qara idi). Ən qəribəsi o idi ki, – bunu Maksi nağıl edirdi, – indiyədək şəhərdə nə kişilərlə, nə də qadınlarla «bəli», «xeyir» sözlərindən savayı, bir kəlmə kəsməyən Pinkerton onların arxasınca küçəyə çıxmış, qızcığazı içəri keçməyə razı salmaq üçün 15 dəqiqəyə kimi onunla danışmışdı.

- Vallah ayrı cür ola bilməz, o, yalnız Syuzəni gözləyirdi, – deyə Maksi and içirdi. Bu qızcığazın bərbərxanaya ilk gəlişi belə olmuşdu. Elə Pinkerton da onun saçlarını kəsmişdi. O isə ürkək dovşan balası kimi ağ mələfənin altında büzüşüb oturmuşdu. Yarım il keçəndən sonra o, artıq bərbərxanaya gəlişə də, saçlarını əvvəlkitək Pinkertona kəsdiməyə razılıq verirdi.

Syuzən yenə də dovşan balasını xatırladırdı. Gözləri və sifəti qorxu ifadə edirdi. Mələfə üstünə tökülmüş saçlarının nə rəngdə olduğunu demək çətin idi. Maksi danışdı ki, qızcığaz içəri girən vaxt, əgər Pinkerton məşğul olsaydı, o, sakitcə ona yaxın yerdə oturur, bərbərin işini qurtarmasını gözləyirdi. Artıq hamı Syuzənə hər şənbə Pinkertonun yanına gələn müştərilərdən biri kimi baxırdı. Belə bir hadisə olmuşdu. İkinci bərbər Mətt Foks Pinkerton məşğul olduğu üçün qızın saçını kəsmək istəmişdi. Bunu görəndə Pinkerton ucadan qışqıraraq: «Yox-yox lazım deyil. İndi mən özüm qırxaram»- demişdi. Bir ilə yaxın işləməsinə baxmayaraq, hələ heç kəs Pinkertonun kimisə təngə gətirdiyini görməmişdi – deyə Maksi söhbətinə davam etdi. Həmin ilin payızından qızcığaz məktəbə getməyə başladı. Və gündə iki dəfə – səhər və günorta bərbərxananın yanından keçməli olurdu. O, yenə əvvəlkitək qorxa-qorxa, xırda balıq sayağı sürüşüb keçir, pəncərədən təkə onun sarı-qonur başı görünür, ani olaraq yoxa çıxırdı. Elə bil qızcığaz konki üstündə gəzirdi. O, əvvəllər məktəbə tək gedirdi. Sonralar ona bir neçə uşaq da qoşuldu. Qızlar qışqıra-qışqıra bərbərxanaya baxmadan keçirdilər. Pinkerton isə həmin vaxt pəncərədən boylanıb, onların arasında Syuzəni axtarırdı. Maksi danışır ki, o, Məttlə saat olmadan belə Pinkertonun hərəkətlərindən haçan səkkizə beş dəqiqə və üç beş dəqiqə qaldığını dəqiq bilirdilər. O isə özündən asılı olmayaraq məktəblilərin səsini eşidən kimi pəncərəyə cumurdu. Qızcığaz bərbərxanaya gələrkən Pinkerton ona iki və ya üç nanəli noğul verirdi. Halbuki digər uşaqlara cəmi bir noğul çatırdı, bunu da Maks belə söyləyirdi.

- Yox, deyəsən, bunu mənə ikinci bərbər Mətt Foks danışmışdı. Milad bayramında Pinkertonun qızcığaza kukla hədiyyə etməsini də o demişdi. Məttin bundan necə xəbər tutduğunu deyə bilmərəm. Ancaq tam əminəm ki, Pinkertonun özü bu barədə ona heç nə danışmamışdı. Görünür, Məttin xüsusi yanaşma tərzi vardı. Çünki Pinkerton haqqında o, Maksidən çox bilirdi. Mətt ailəli idi. Bu kök adamın şişman üzü vardı. Gözlərinin yorğun və ya kədəli olduğunu ayırd etmək çətin idi. Əla oğlan olan Mətt Pinkertondan azca geri qalsa da, yaxşı bərbərdi. Az danışmağına baxmayaraq, o, Pinkerton haqqda çox şey bilirdi. Halbuki çox danışanlardan heç biri Pinkertondan bir söz belə qopara bilmirdi. Görünür, çox danışanların əməli söz deməkdən o yana getmirdi.

Bilmirəm niyə, amma Pinkertonun hər milad bayramı qızcığaza hədiyyə verdiyini təkcə Mətt danışırdı. Qız böyüdükdən sonra da Pinkerton ondan hədiyyələrini əsirgəmirdi. Bunu da Məttdən eşitmişəm. Syuzən saçlarını kəsdirməyə yenə onun yanına gəlir, yenə Pinkerton qızın məktəbə gediş-gəlişini əvvəlki maraqla izləyirdi. Qız daha böyümüşdü, heç kəsdən də çəkinmirdi.

O dəyişmişdi. Sanki əvvəlki ürkək qızcığaz deyildi. Tez böyüdü. Lap tez. Məsələ buradan başladı. Bəziləri isə yetimin üzü bərk olar, ona görə tez böyüdü deməkdən çəkinmirdilər. Məsələ təkcə bunda deyildi. Qızlarla oğlanları bərabər tutmaq düzgün olmaz. Qızlar doğulan andan müstəqil olurlar. Oğlanlar haqda isə bunu demək mümkün deyil. Baxırsan, altmış yaşlı kişidir, amma özünü elə aparır ki, sanki körpədir. Beləsini uşaq arabasına otuzdursan, etiraz etməz. Demək olmazdı ki, bu qız pis idi. Hər hansı bir başqa qadın haqqında da o, daxilən iyrəncdir, demək düzgün olmazdı. Əslidə bütün qadınlar eyni cürdür, – yamanlıq onların daxilində yadır. Çalışmaq lazımdır ki, bu pislik qadınlarda yetişməmiş onları ərə verəsən. Amma biz istəyirik ki, onlar bizim istəyimizlə otub-dursunlar. Və buna görə də qızları yaşları ötməmiş ərə vermirik. Təbiət, xüsusən qadınların təbiəti heç bir qanunla hesablaşmaq istəmir. Sadəcə, Syuzən həddindən artıq tez böyüdü. Və yamanlıq onda müəyyən olunmuş qanuna görə vaxtından əvvəl yetişdi. Belə düşünürəm ki, təbiətin əksinə getmək olmaz. Mənim də qızım var. Nə dediyimi yaxşı bilirəm.

Hadisə belə olmuşdu. Mətt söyləyirdi ki, işin necə olduğunu onlar sonra başa düşmüşdülər. Syuzənin on üç yaşı olardı. O, yaşına uyğun olmayaraq boyalardan çox istifadə etdiyindən missis Berçett ona möhkəm təpinmişdi. Həmin il Syuzən çəlimsiz, saçlarının hansı rəngdə olduğu bilinməyən, ona oxşar iki-üç qızla orada-burada veyillənir, ucadan danışır, qəh-qəhə çəkirdi, halbuki həmin vaxt onlar məktəbdə olmalıydılar. Üzlərinə də o qədər boya çəkirdilər ki, deyərdin, onlar gülsələr boya qurumuş palçıq kimi qopub yerə töküləcək. Geyimləri on üç yaşlı qızların bu yaşda geydikləri pambıq parçadan idi. Amma onlar paltarlarını elə daraldıb, elə yuxarı çəkirdilər ki, sanki Allahın onlara verdiyi hər şeyi nümayiş etdirmək istəyirdilər. Halbuki daha yaşlı qızlar özlərinin ipək və krepdən olan paltarlarını, adətən belə tikdirərdilər.

Mətt deyirdi ki, Syuzən bir dəfə yaxından keçəndə gördüm ki, o, corab geyməyib. Sonra nə qədər fikirləşsəm də, onun yayda corab geydiyini xatırlamadım. Sonra başa düşdüm ki, məsələ onun corab geyməyində deyil. Əslində onun ayaqları böyümüşdü, əsil qadın ayaqlarına çevrilmişdi. Deməzdin ki, bu on üç yaşlı qızın ayaqlarıdır.

Bax, buna görə deyirəm: təbiətə qarşı getmək mümkün deyil. Həmin hərəkətlərə görə nə qızın, nə də Berçettin günahı yoxdur. Nə deyilsə də, bəxtinə vaxtından qabaq həddi-buluğa çatmaq düşmüş, bu ədəbsiz, yazıq qızların halına heç kim, biz qardaşlar, yəni kişilər kimi acımır. Hələ siz görəydiniz, hamı Pinkertonu necə qoruyurdu. Hətta, o, qızı daha yaxından tanıdıqdan, onunla Pinkerton haqqında cürbəcür şaiyələr dolaşandan sonra da heç kəs bərbərin yanında bu barədə bir kəlmə belə danışmamışdı. Hamı belə fikirləşirdi ki, bu söz-söhbətlər Pinkertona da çatıb, o da hər şeyi bilir. Bu mövzuda ancaq o, bərbərxanadan harasa çıxanda söz salırdılar. Pinkertonun halına kənar şəxslər də acıyırdılar. Çünki şəhərdə adam yox idi ki, Pinkertonun pəncərədən qıza baxdığını bilməsin. Hələ on dörd yaşı olmayan bu qızın artıq oğlanlarla kinoya getdiyinə, küçədə gəzdiyinə diqqətlə göz qoyan bu bərbəri hamı yaxşı tanıyırdı. Deyirdilər ki, Syuzən gizlicə evdən çıxıb oğlanlarla görüşür. Missis Berçett də elə bilirdi ki, o, rəfiqələrinin yanındadır.

Pinkertonun yanında bu qız barədə heç nə danışmırdılar. Gözləyirdilər ki, o, aprel ayında – hara və niyə getdiyi bilinməyən – növbəti iki həftəlik məzuniyyətə yolansın. O gedən kimi qız şəhərin küçələrində veyil-veyil gəzirdi. Hamı başa düşürdü ki, o, odla oynayır, onun görüşlərindən missis Berçett xəbər tutunca, gec-tez bu qız bədbəxt bir hadisənin qurbanı olacaq.

Bir il olardı ki, məktəbi də atmışdı. Berçetlər isə elə bilirdilər ki, o, hər gün dərsə gedir. Halbuki, bu dövrdə Syuzən məktəbə heç ayaq basmamışdı. Amma hər ay – məktəbli oğlanlar, ailəli kişilər və digərlərini fərq qoymadan ələ keçirən bu qız – belələrinin köməyi ilə cədvəli alıb doldurur, sonra imzalamaq üçün missis Berçettin yanına aparırdı. Heyrətlənməyə bilmirsən! Kişilər bir qadını sevərkən özlərini aldatmağa necə də imkan verirlər. Beləliklə, o, məktəbi atdı və standart qiymətləri olan mağazaya işləməyə getdi.

O, yenə də bərbərxanaya – saçlarını kəsdirməyə möhkəm pudralanmış, əndamına kip yapışan ucuz, alabəzək paltarda gəlirdi. Onun sifətində inamsızlıq və həyasızlıqla yanaşı bir məsumluq da vardı. Nə iləsə yapışdırılmış saçları yanaqlarına buuq-buruq tökülürdü. Bu qız saçlarına nə sürtsə də, xeyri yox idi. Sarı-qonur saçları rəngini qətiyən dəyişmirdi. Ümumiyyətlə, onun saçları dəyişməz qalmışdı. İndi Syuzən həmişə Pinkertonun kürsüsünə oturmurdu. Bəzən kürsü boş olanda da, o, başqa bərbərin yanında oturur, onlarla laqırtı vurur, salonu ətri və gülüşü ilə doldururdu. Uzun ayaqlarını mələfədən xeyli kənara uzadırdı. Pinkerton ona tərəf qətiyən baxmırdı. Hətta boş olarkən də özünü məşğul olan tək göstərirdi. Qayğılı baxışlarını yerə dikib, qəsdən özünü belə aparır, hislərini yalançı laqeydlik pərdəsi arxasında gizlədirdi. Bir dəfə Pinkerton iki həftə qabaq özünün növbəti aprel məzuniyyətinə yollandı. Hara – bu haqda heç kəs bilmirdi. Və on il əvvəl bu haqda danışmağa son qoymuşdular. Mən ondan iki gün sonra Ceffersona çatdım. Bərbərxanaya daxil oldum. Burada da Pinkerton və Syuzən haqda danışdırlar.

- Yoxsa miladda o, yenə də qıza hədiyyə verir? – mən soruşuram.

- O, iki il əvvəl qızçün saat alıb. Özü də altmış dollara, – deyə Mətt Foks – dillənir.

Maksi müştərinin üzünü qırxırdı. Birdən o dayandı, sabunlu ülgüc əlində donub qalmışdı.

- Məni ildırım vursun, – Demək o, ... belə çıxır ki, o birinci olub, onunla – Maksi qırıq-qırıq danışdı. Mətt heç çevrilmədi də:

- O, saati hələ ona verməyib.

- Onu ildırım vursun, lənətə gəlmiş simic, – Maksi deyirdi – Əgər bu qoca qızı sadəcə dolayırsa, o yenə əclafdır. Yox, onu əgər aldatsa, kələk gəlsə...

Bu dəfə müştərinin üzünü qırخان Mətt çevrildi.

- Sən nə deyirsən? Axı o, hələ saati qıza verməyib? Mən belə başa düşürəm Pinkerton anlayıb ki, bu yaşda ancaq qohumlardan qiymətli hədiyyə götürmək olar.

- Səncə, Pinkerton heç nə bilmir? Üç ildir ki, – bəlkə Berçettlər xəbərsizdilər – bütün şəhərin bildiyini o eşitməyib? Mətt sözünə ara verib yenidən müştərisi ilə məşğul olmağa başladı. Dirsəyi aramla işlədikcə, ülgüc qısa sıçrayışlarla irəliləyirdi.

- O, haradan bilsin? Belə şeyi ancaq qadından eşitmək olar. O isə missis Kouendən savayı heç kəslə tanış deyil. O da yəqin fikirləşir ki, Pinkertona çoxdan çatdırıblar.

- Belə də ola bilər, – Maks dilləndi. O, iki həftə idi ki, şəhərdən çıxmışdı. Mən iki gün Ceffersonda fırlanıb yolumu bir qədər uzağa saldım. Növbəti həftənin ortalarında Divijenoya çatdım. Tələsmirdim. Onu qəfil yaxalamaq fikrim də yox idi. Bura çərşənbə günü səhər gəlib çıxdım. Əgər Pinkertonun həyatında məhəbbət olmuşdusa, görünür o, bu haqda fikirləşməyi belə unutmamışdı. Sanki məhəbbət ona yad idi. Hələ on üç il əvvəl mən ilk dəfə onu Porterfild şəhərində (mən onda Missipinin şimalı və Alabamada fəhlə paltarı satmağa təzəcə başlamışdım) bərbər kürsüsü arxasında görəndə özümə demişdim: «Bax, bunun alınına bütün ömrünü subay keçirmək həkk olunub. Bu elə birdən qırxyaşlı subay kimi doğulub».

O, gombul, alçaq bir adamcıqaz idi. Torpaq rəngli sifətini yadda saxlamaq mümkün deyildi. On dəqiqəyə bu sifəti unudardın. Əynində diaqonal xətləri olan kostyum, boynuna arxadan düymələnən kəpənək – qalstuk taxmışdı. Belə qalstuklar bağlanmış halda da satılırdı. Maks mənə danışdı ki, bir il sonra cənubgedən qatardan Ceffersonda düşəndə, Pinkertonu görmüşdü. Onu yenə əynində həmin diaqonal xəttli kostyum, həmin kəpənək qalstukda əlində də kapron çamodanla görmüşdü.

Bir il sonra mən onu Maksinin bərbəxanasında gördüm. Kürsünün arxasında dayanmasaydı mən onu heç cür tanımazdım. Həmin sifət, həmin qalstuk. Sanki kimsə onu kürsü, müştəri və bütün əşyalarla birgə qucağına alıb altmış mil uzaqdan bura gətirmişdi. O isə elə bil hər şeydən xəbərsiz idi. Mən hətta pəncərdən çölə baxdım: keçən ildə deyiləm ki? Bəlkə bura Porterfild şəhəridir? Sonra yadıma düşdü ki, ay yarım bundan qabaq mən Porterfildə gedəndə, onu həmin yerdə görməmişdim.

Mən onun sirrini öyrəninə, üç il keçdi. İldə beş dəfə Missipi ilə Alabamanın sərhəddində yerləşən Divijen qəsəbəsinə gəldim. Bura cəmi bir neçə ev, dükan və mişar sexindən ibarət qəsəbə idi. Qəsəbədə bir ev diqqətimi cəlb etdi. Möhkəm ev idi. Qəsəbənin ən yaxşı evlərindən olan bu tikili həmişə bağlı olurdu. Əgər mən Divijenə yazın sonu, yayın əvvəllərində getsəydim, bu malikanəni səliqəyə salınmış görərdim. Həyət təmizlənmiş, ləklərdə çiçəklər əkilmiş, hasar və evin damı təmir edilmiş olardı. Yox, əgər bura payız və ya qışda baş çəksəydim, tamam ayrı mənzərənin şahidi olardım. Həyəti ot basmış, çəpərin taxtalarının çatışmadığını görərdim. Taxtaları kim aparmışdı, niyə aparmışdı, məlum deyildi. Ev də həmişə bağlı olardı: bacasından tüstü də çıxmırdı. Nəhayət, bir dəfə maraqlı mənə üstün gəldi. Dükan sahibindən bu ev barədə soruşdum. O, mənə bəzi şeyləri danışdı.

Bu evin sahibi Starns familiar bir şəxs olub. İndi onlardan qalan yoxdur, – hamısı ölüb. Starnslar buranın sayılıb-seçilən adamlarından olublar. Çünki onların torpağı var idi, düzdür, bu torpaq girov qoyulmuşdu. Ona görə ki, Starns o tənbellərdən idi ki, oturduğu yerdən durmağa belə ərinərdi. Gəlirləri ancaq boş çörəyə və tütünə çatardı. Ona da şükr edərdilər. Yeganə bir qızları vardı. O da heç kimlə məsləhətləşmədən yaxşı tanımadıqları bir icarəçi – fermerin oğlu ilə nişanlanmışdı. Bu

izdivac anasının ürəyincə olmasa da, deyilənə görə atası Starns etiraz etməmişdi. Bəziləri bunu oğlanın (onun familiyası Striblinç idi) işgüzar olması ilə izah edir, digərləri isə, sadəcə Starnsın etiraz etməyə tənbellik etdiyini söyləyirdilər. Hər nə isə, cavanlar nişanlandıqdan sonra Stirblinq pul yığıb bərbərliyi öyrənmək üçün Birminqemə yollandı. O, bu şəhərə furqonla, funqon olmayanda isə payi-piyada gedirdi. Amma hər yay nişanlısını görmək üçün Divijenə qayıdırdı. Sonra Starns öldü. Şüşəbənddə həmişə oturduğu kürsüdəcə canını tapşırırdı. Yerliləri onun ölümünü də tənbelliyi ilə bağlayırdılar. O, nəfəs almağa tənbellik etdiyi üçün vəfat etdi – deyirdilər. Striblinqi çağırırdılar. Eşitdiyimə görə Birminqem bərbərxanasında onun işləri yaxşı gedirdi. Hətta pul da vermişdi, axı yayda onlar evlənməyi qərara almışdılar. Striblinq özünə mənzil tapmış, mebel və digər ev əşyaları üçün beh də ödəmişdi. Starnsdan heç nə qalmamışdı. O, girov qoyduğu torpağın pulundan başqa heç nə əlinə almamışdı. Dəfn pulunu Striblinq ödəməli oldu. Mərasim xərcləri gəncə baha başa gəlirdi. Bəlkə də Starnsın özü bu xərclərə dəyməzdi. Amma ortada missis Starns var idi. Beləliklə, Striblinq hər şeyə sıfırdan başlamalı oldu.

Bir müddətdən sonra o, mənzil tutmuş, mebel və üzüyün pulunu ödəmiş, nigaha icazə almışdı. Birdən xəbər gəldi ki, təcili evə gəlsin; nişanlısına bədbəxtlik üz verib; qızdırma onu yaxalayıb. Bizdə, ucqarlarda bilirsən necədir də. Həkim, baytar olsa da çox vaxt, onları çağırırmırlar. Bu adamları bıçaqlasan, güllələsən – heç kəsin vecinə deyil. Xəstələnməyə də, ya iki-üç günə sağalar, ya da vəbada canlarını tapşırlar. Striblinq gələndə o, artıq sayıqlayırdı. Qızın saçlarını kəsməli oldular. Əlbəttə, bu işi Striblinq özü gördü. Bu işi daha kim görəcəkdə ki? Necə deyərlər, ailənin öz bərbəri vardı. Danışırırlar ki, qız elə çəlimsiz, elə arıq idi ki, onun yaşayacağına inam yox idi. Amma saçları çox qalın idi. Rəngi nə ağımtıl, nə də qonur idi.

Qız nişanlısını tanımadan, saçlarını kimin kəsdiyini bilmədən vəfat etdi. O, hər şeydən xəbərsiz öldü. O, hətta öldüyünü də bilmədən bu dünyadan köçdü. Ancaq bir şeyi təkrar edirdi: «Anamın qayğısına qalın. Girov kağızı. Əgər ödəniş geciksə, atam inciyər. Henri çağırın. (Henri Striblinq, Pinkertonun özü idi. Bir il sonra mən onunla Ceffersonda rastlaşdım. «Demək, Henri Striblinq sənə») Girov kağızı. Anamın qayğısına qalın. Henri çağırın. Girov kağızı. Henri çağırın». Və o öldü. Ondan cəmi bir şəkil qalmışdı. Ayrısı yox idi. Pinkerton şəkili nişanlısının bir çəngə tükü ilə birlikdə jurnaldan birində oxuduğu ünvana göndərilib, o saçlardan şəklə çərçivə hazırlamağı sifariş vermişdi. Ancaq şəkil də, saçlar da haradasa poçtda itmişdi. Hər nə isə Pinkerton daha onları geri də almamışdı. Nişanlısını basdırıb bir ildən sonra (o, Birminqemə qayıtmalı oldu, icarəyə götürdüyü mənzili təhvil verdi, mebeli qaytardı, yenidən pul yığmağa başladı) onun qəbri üstünə başdaşı qoydurdu. Sonra o, şəhəri tərk etdi. Şayiə gəzirdi ki, o, Birminqemdəki bərbərxanadan da çıxıb.

İşdən gedən kimi, sanki o, yerə batmışdı. Heç yerdə yox idi. Amma Birminqemlilərin dediyinə görə, bir az da qalsaydı, bərbərxanaya sahib olardı. İşini atsa da o, yazda-aprel ayında nişanlısının ölümünün ildönümündə yenidən doğma yerlərdə göründü. Missis Starnsa baş çəkib, iki həftə qalıb, yenidən işə qayıtdı.

Sonra məlum oldu ki, o, yerli banka baş çəkib, girov kağızına görə faizləri ödəyib. Beləliklə, missis Starnsın ölümünə kimi Pinkerton hər il yazda bu şəhərə gəlir, girova görə faizləri ödəyirdi. Təsədüf

elə gətirdi ki, o, burada olarkən missis Starns da vəfat etdi. Axı o, ilin cəmi iki həftəsini burada keçirirdi; həyət-bacaya əl gəzdirir, abadlıq işləri görür, çalışırdı ki, ondan sonra Missis Starns əziyyət çəkməsin. O isə bərbərin gördüyü bu işlərə elə də əhəmiyyət vermir, onu özünə bərabər saymırdı. Bərbərin gördüyü işləri isə onunçün şərəf bilirdi. Pinkerton qarına qarşı çox sadə idi. Sonra o da öldü. Öləndə: «Yadda saxla, Sofi nə tapşırırdı – söyləmişdi. Girov kağızı. Biz görüşəndə Mister Starns ilk növbədə girov kağızı barədə soruşacaq».

Pinkerton onu da dəfn etdi. Hörmət əlaməti olaraq onunçün də başdaşı qoydurdu. Sonra borcları ödəməyə başladı. Starnsların Alabamada bəzi qohumları var idi. Divijəndə hamı gözləyirdi ki, bu qohumlar üzə çıxacaq, malikanəni ələ keçirəcəklər. Amma qohumlar tələsənə oxşamırdılar. Yəqin gözləyirdilər ki, Pinkerton bütün borcları ödəyəndən sonra işə başlasınlar. O isə hər il banka pulu ödəyir, doğma yerlərə qayıdıb, malikanədə abadlıq işləri görürdü. Deyirdilər ki, Pinkerton qadından pis işləmirdi. Evdə hər yeri yuyur, süpürüb, təmizləyirdi. Hər apreldə iki həftə ancaq ev işləri ilə məşğul olurdu. Sonra o, harasa gedirdi. Hara – heç kəsə məlum deyildi. Və hər aprel hər şey təkrar olunurdu. Pinkerton qayıdıb bankın pulunu ödəyir, heç zaman ona məxsus olmayan evdə yır-yığış edir, səliqə-sahman yaradırdı. Malikanənin yanında mən onu görən vaxtdan beş il keçirdi. O, heç dəyişməmişdi. Bir il sonra onu Porterfilddə gördüyüm zaman geydiyi paltarlar da həminki idi. Maksi deyirdi ki, cənuba gedən qatardan düşərkən əlində də həmin o karton çemodan vardı. İki gün onun arxasınca nəzər salmışdılar. O, heç kəslə görüşməmiş, heç yerə getməmişdi. Görünür, heç kəsi tanımırdı. İş-gücü olmadığından sadəcə veyillənir, ora-bura baxırdı. O, bütün gününü klub həyətlərində keçirən avara oğlanlardan fərqlənirdi. Axşam düşüb-düşməmiş ombalarını yırğalayıb hırıldaya-hırıldaya qazlı su satılan köşklərə və ya poçta gələn qızları gözləyən oğlanlar ona Pinkerton ayaması vermişdilər. Onlar deyirdilər ki, o, xəfiyyədir. Buna görə də xəfiyyəyə az oxşayır. Həmin gənclər onu Pinkerton adlandırmışdılar. Ceffersonda Maksinin işlədiyi bu on iki ildə hamı onu Pinkerton kimi çağırırdı. Maksi danışırdı ki, Pinkerton Alabamadan idi.

- Hansı yerindən? – Alabama böyük şəhərdir. Birminqemdən? – Maksi dillənir. - Amma o, Birminqemdən olana oxşamır. Alabamanın hər hansı bir yerindən ola bilər, amma Birminqemdən yox.

- Bəli – Pinkerton cavab verdi. – Birminqemdənəm. Bərbərdən daha başqa söz ala bilmədik. Onu gözlənilmədən Maksinin bərbərxanasında görməsəydim, bəlkə də Pinkertona Porterfilddə rast gəldiyimi xatırlamazdım.

- Porterfilddə? – Mənim orada bacanağımın bərbərxanası var. Deməli, sən keçən il Porterfilddə işləmişən? – Maksi davam edir.

- Bəli, – Pinkerton cavab verir – İşləmişəm.

Maksi mənə onun məzuniyyəti ilə bağlı tərsliyindən danışmışdı. Pinkerton yayda heç cür məzuniyyətə getmək istəmir, əvəzində isə yazda iki həftəlik məzuniyyətlə razılaşırdı. Səbəbi nədir – izah etmirdi. Maksi danışır; aprel işin qızgın çağı olduğundan məzuniyyət yada düşür. Belə bir vaxtda Pinkerton mənə yaxınlaşıb bildirdi: aprelədək sizdə işləyib, sonra gedəcəyəm. «Demək

bizdən ayrılmaq istəyirsən?» Maksi danışır. Bu söhbət yayda, missis Berçett ilk dəfə Syuzən Ridi bərbərxanaya gətirən vaxta təsadüf edir.

- Yox, – deyər Pinkerton cavab verir, – bura xoşuma gəlir. Sadəcə, yazda iki həftəliyə getmək istəyirəm.

- İşin var? – Maksi soruşur.

- Hə, işim var – Pinkerton cavab verir.

Maksi məzuniyyətə bacanağının yanına Porterfild şəhərinə gedirdi. Tutaq ki, dənizçi göldə avarla qayıqla necə gəzirdisə, o, da bacanağının müştərilərinin üzünü o sayaq qırxırdı. Bacanağı ona demişdi ki, Pinkerton onun yanında işləyib. Apreldə məzuniyyət götürdükdən sonra bir daha işə qayıtmayıb.

- O, sənin yanından da bu sayaq gedəcək. Pinkerton Alabamada yerləşən Boşvardan, Penessidən, Florensiyadan da bu cür getmiş, hər yerdə cəmi bir il qərar tutmuşdu. O, sənin yanına da qayıtmayacaq. Özün görərsən, – bacanağı söyləmişdi. Maksi danışdı ki, evə qayıtdıqdan sonra onun beş-altı şəhərdə bir il işləyib, sonra getməyinin səbəbini öyrənməyə çalışdım.

- Niyə axı sən heç yerdə qərar tutmursan? Maksi soruşur – Sən yaxşı bərbərsən; uşaq bərbəri kimi isə tayı-bərabərin yoxdur. Axı niyə işdən çıxırdın?

- Heç, elə-belə, bələd olmaq istəyirdim – Pinkerton izah edir.

Aprel gələn kimi o, yenə iki həftəlik məzuniyyətini götürür. Üzünü qırxiş, şey-şüylərini karton çemodana qoyaraq şimala gedən qatara oturur.

- Yəqin qonaq gedirsən? – Maksi soruşur.

- Havamı dəyişmək istəyirəm – Pinkerton cavab verir.

Həmin diaqonal kostyumda, qara kəpənək qalstukda Pinkerton yola düşdü. İki gündən sonra isə – Maksi mənə danışır – məlum oldu ki, bərbər bir il ərzində yığıb banka qoyduğı pulu da götürüb.

O, missis Kauengildə məskən salmışdı, vaxtının çoxunu kilsədə keçirir, demək olar ki, pul xərcləmirdi. Hətta siqareti də atmışdı.

Belə ki, Maksi də, Mətt də, yəqin bütün Cefferson əhli də elə fikirləşirdi ki, Pinkerton bir il ərzində özünü tutduqdan sonra, o, məzuniyyət vaxtını Memfisədə əyləncələrdə keçirir. Dəmir yolunda ekspeditor işləyən Mitç Yuiinq də missis Kauengildə yaşayırdı. O, danışdı ki, Pinkerton bileti həmişə qovşaq stansiyayadək alırdı. «Oradan isə istəyirsən Memfisə, istəyirsən Birminqemə, istəyirsən Yeni Ormana get» – Mitç danışdı.

- Hər nə isə artıq o, bizdən ayrılıb – Maksi danışdı, – Mənim sözlərimi yadda saxlayın: biz bir daha onu burada görmərik.

Bu fikirlə də hərəsi bir tərəfə getdi. Beləliklə, həmin iki həftə başa çatdı. Amma on beşinci gün Pinkerton heç nə olmamış kimi yenidən bərbərxanaya gəldi. Pencəyini çıxarıb ülgücünü qaydaya salmağa başladı. Harada olduğu barədə isə heç nə demədi. Sadəcə havamı dəyişməyə getmişdim, vəssalam.

Elə vaxt olurdu ki, onları nəyəsə təhrik etmək istəyirdim. Ceffersona haçan gəlirdimsə, onu bərbərxanada kürsü arxasında görürdüm. Sifətdən o, heç qocalmamışdı. Lap o qızın saçları kimi – Syuzən Rid nədən, hansı boyadan istifadə etməsinə baxmayaraq saçlarının rəngi qətiyyənlə dəyişməmişdi. Beləliklə, məzuniyyəti qurtaran kimi, səhəri Pinkerton işdə olurdu. Yenə bir il ərzində pul yığır, bazar günləri kilsəyə gedir, balaca müştəriləri üçün nanəli nabatdan alırdı. Məzuniyyət vaxtı çatan kimi yenə pulu bankdan götürüb, Divijenə yola düşür, girov kağızının faizini ödəyib, malikanəni qaydaya salırdı.

Elə vaxt olurdu ki, mən Ceffersona gələndə, o, burada olurdu. Onda Maksi mənə danışdı ki, Pinkerton bu qızçıqaz Syuzən Ridin saçlarını necə nəvazişlə qırır, təkrar-təkrar hamarlayır, güzgünü elə tutur ki, boynunun ardını da görə bilsin. Sanki bu adı qızçıqaz deyil, məşhur aktrisa idi.

- O, qızdan pul da götürmürdü – Mətt Foks danışdı – kassaya pulu da cibindən ödəyirdi.

- Mənə nə, özü bilər – Maksi dillənir – Mənim iyirmi beş qəpiyimi ödəsinlər. Bunu kim verəcək, mənə dəxli yoxdur.

Bir beş il keçəydi, mən də deyəcəkdim: «Bəlkə bu onun qiymətidir» – özünü bu həddə çatdırıb. Hər halda şəhərdə belə danışdılar. Doğru danışdılar, ya yox, deyə bilmərəm. Amma qız və qadınlar haqqında şeyiələri çox vaxt özü bu yola can atan, ancaq günah etməkdən qorxan və ya kiminləsə yaxınlıq etmək istəsə də, buna nail ola bilməyən şəxslər açıq və qibtə üzündən yayırlar. O, aprel ayında təzəcə məzuniyyətə getmişdi ki, şəhəri yeni şeyiə bürüdü. Yəni bu da oyunun axırı – qız axır ilişdi. Skinidar içərək özünü zəhərləyib.

Hər nə olmuşdusa, o üç ay adam arasına çıxmadı; kimsə deyirdi o, Memfisdə xəstəxanadadır, amma qız yenə bərbərxanaya gəldi, Pinkerton sərbərst olsa da, Məttin kürsüsünə oturdu. O, əvvəllər də bərbəri əsəbləşdirmək üçün min cür hoqqalar çıxarırdı. Maksi danışdı ki, bu qız elə acıqlı, elə arıq idi ki, ondan yaxşılarını tabuta qoyurlar. Əynində güllü paltar vardı. O qədər ətirlənib, boyalanmışdı ki, – buna biabırçılıqdan savayı ayrı ad verməzdilər. Budur, o, Maksinin kürsüsündə oturdu. Qız hırıldaırdı, uzun, lüt ayaqlarını sanki sərgiyə çıxarmışdı. Sanki otaqda ondan savayı heç kəs yox idi. Boş kürsünün ortasında dayanan Pinkerton isə özünü görməməzliyə vururdu. Bəzən elə olurdu ki, daxili bir qüvvə mənə bu hadisələr barəsində danışmışı vadar edirdi. Amma heç kəsə heç nə danışmırdım. Bircə Qəvin Stivensə ürəyimi açmalı oldum. Ona görə ki, Stivens adı adamlardan deyildi. Ədliyyə məmurcuqlarından, məhkəmə siçovullarından fərqli olaraq o, Harvard Universitetini bitirmişdi. Ağillı adam idi. Ceffersonda dairə prokuroru işləyirdi. Onunla tanışlığım belə olmuşdu. Mən Qordonvill bankında hesabdar işləyərkən xəstələndim. Bir müddət xəstəxanada

qaldıqdan sonra Memfis qatarıyla evə qayıdarkən Stivenslə tanış oldum. O, mənə səyyari ticarətlə məşğul olmağı məsləhət bildi. İndiyədək çalışdığım firmaya işə düzəlməkdə kömək etdi. İki il bundan əvvəl mən hər şeyi ona nəql etdim.

- Qız indi min oyundan çıxır. O isə qocalıb. Bundan sonra kim ona yaxın duracaq. Heç qızı əməlli-başlı böyütmək ona nəsisb olmayacaq – davam edirəm – girov kağızlarına görə faizləri ödəyən kimi isə Alabamada yaşayan Starnslar qaçıb gələcək, malikanəni ondan alacaqlar. Bununla da onun işi bitəcək. Sizcə, bu halda o, nə edə bilər?

- Bilmirəm – Stivens cavab verir.

- Yəqin başını götürüb hara gəldi gedəcək və öləcək, – mən deyirəm.

- Mən də belə fikirləşirəm – Stivens dillənir.

- Xeyrixahlığı əvəzinə yamanlıq görərsə, heç təəccüblənməyərəm. O, nə birincidir, nə də axırncı – əlavə edirəm.

- Əlbəttə, birinci deyil – Stivens deyir.

Beləliklə, ötən həftə mən yavaşca Divijenə tərף yollandım. Çərşənbə günü ora çatdım. Baxıram ev yenicə rənglənilib. Dükən sahibindən öyrəndim ki, Pinkerton girov kağızına görə sonuncu faizi də ödədikdən sonra Starnsların girov kağızını satın almışdır.

- İndi Alabamada yaşayan Starnslar hazır evə sahib ola bilərlər – o danışıır.

- Hər nə olsa da, amma Pinkerton missis Starnsa verdiyi sözə əməl etdi – dillənirəm.

- Pinkerton? – dükən sahibi soruşur. Deməli, siz onu belə çağırırdınız? Gör ha. Deməli, Pinkerton. Gör ha!

Ceffersona üç ay sonra qayıda bildim. Pəncərədən gözücü bərbərxanaya baxsam da, içəri girmədim. Pinkerton görsənmirdi. Onun yerində cavan bir oğlan dayanmışdı. «Maraqlıdır, görəsən, Pinkerton öz nabat qutusunu gənc bərbər üçün saxlayıb, ya yox?» Öz-özümə düşünsəm də içəri girmədim. Fikir məni götürdü: «Axır ki, getdi». Başladım götür-qoy etməyə; tamam əldən düşərsə, onu nə gözləyir? Yəqin haradasa ucqar bir yerdə üç kürsüdən ibarət bir bərbərxanada əynində həmin mil-mil kostyum, boynunda qara kəpənək qalstuk dünyasını dəyişəcək.

Buradan uzaqlaşib, alıcılarımla görüşdüm. Nahar edib sonra Stivensin kontoruna getdim.

- Görürəm, şəhərinizə yeni bərbər gəlib – deyirəm.

- Bəli, Stivens cavab verir. Diqqətlə mənə baxıb əlavə edir: – Deyəsən eşitməmişsiniz?

- Nəyi eşitməmişəm? – soruşuram. O gözlərini başqa səmtə yönəltdi.

- Mən o məktubu almışam, – davam edir. – Yazmışdılar ki, Pinkerton girov kağızlarına görə borcları ödəyib, evi də rəngləyib. Bu haqda ətraflı danışın.

Və mən Divijenə çərşənbə günü çatdığımı, Pinkertonun isə çərşənbə axşamı oradan çıxdığını bildirirəm. Yerli sakinlər isə dükanə yığışb Alabamada yaşayan Starnsların haçan gələcəyini müzakirə edirdilər. Evi Pinkertonun özü rəngləmişdi. Qəbirlərdən ikisini səlhiyəyə salmış, mister Starnsın qəbrinə isə toxunmamışdı. Görünür, onu narahat etmək istəmamişdi. Gedib qəbirlərə baxdım. O, qəbir daşlarını da qaşımış, nişanlısının qəbrinin üstündə isə alma ağacı əkmışdi. Ağac artıq çiçəkləmişdi. Yerli adamlar bu mövzuda o qədər danışmışdılar ki, Starnsların evinə baxmağa məndə güclü maraq yarandı. Evin açarı dükançıda idi. O söylədi ki, evə baxmaq istəsən, açarı verə bilərəm. Pinkerton inciməz. Evdə əsl səlhiyə-səhman mövcud idi. Lap xəstəxanadakı kimi pilətə elə təmizlənməmişdi ki, par-par parıldayırdı. Səbət odun tilişkələri ilə doldurulmuşdu. Dükançı söylədi ki, o həmişə buradan gedərkən zənbili ağzınadək tilişkələrlə doldurur.

- Bəlkə fikirləşir ki, Alabamadakı qohumlar ona sağ ol deyəcəklər, – mən deyirəm.

İçəri keçib zala daxil olduq. Küncdə fisqarmoniya qoyulmuşdu. Mizin üstündə isə nöyüt lampası və Bibliya görünürdü. Lampa da, şüşəsi də tər-təmiz idi. Ancaq, görünür, lampaya nöyüt tökülməmişdi. Buna görə heç nöyüt iyi də gəlmirdi. Nigaha razılıq kağızı isə çərçivəyə salınaraq şəkil kimi kaminin üstündə qoyulmuşdu: 4 aprel 1905-ci il.

- Bax, burada o, ödənişlərin hesabını aparır, – dükançı (onun familiyası Bidvell idi) göstərir. O, masaya yaxınlaşıb Bibliyanı açdı. Birinci səhifədə ölüm tarixləri iki sütunda yazılmışdı. Nişanlısının adı Sofi olub. Mən əvvəlcə sütunda onun adını axtardım. Nişanlısının adı sonuncudan əvvəl yazılmışdı. Bu qeydləri missis Starns aparmışdı. Yəqin ki, bir on dəqiqə ona vaxt sərf etmişdi. Qeyd isə belə idi:

«Sofi Starns 1905-ci ilin aprelin 16-da vəfat edib».

Axırncı qeydləri isə səlhiyəli, gözəl xəttlə Pinkerton aparmışdı:

«Missis Uill Starns. 23 aprel 1916»

- Ödəmələr axırdadır – Bidvel söyləyir.

Axıra baxdıq. Pinkerton köçürmələri sütun şəklində qeyd etmişdi. Birinci ödəniş – 16 aprel 1917-ci il, 200 dollar. Ardınca banka növbəti köçürmələr göstərilirdi. 16 aprel 1918-ci il. 200 dollar. Aprelin 16-sı 1919-cu il – 200 dollar; aprelin 16-sı 1920-ci il – 200 dollar. Beləliklə, lap sonuncu ödəniş 16 aprel 1930-cu ildə 200 dollar olmuşdu. Burada o, sütunun altında xətt çəkmiş və yazmışdı.

«Artıqlaması ilə ödənilib. 16 aprel, 1930».

sonuncu cümlə elə xəttlə yazılmışdı ki, vaxtilə kolleclərdə kargüzarlıq işini bu cür dəqiqliklə öyrədirdilər. Sanki qələm özü-özünə sonda yazıya bir quyruq da əlavə etmişdi. Görünür o bunu özünəvurğunluqdan yox, sadəcə son sözü yazandan sonra ya qələmi saxlaya bilməmiş, ya da bu quyruq işarəsini nəhayət rahat olduğu üçün cızmışdı.

- Deməli, o, missis Starnsa verdiyi vədə əməl etdi, – deyə Stivens soruşur.

- Bidvelə də mən belə dedim – dillənirəm.

Stivens isə öz işində idi. Sanki heç məni eşitmirdi.

- Demək qarı rahat yata bilər. Mənə elə gəlir ki, onun tabeliyindən çıxan qələm də bunu söyləmək istəyib. O, daha sakit yata bilər. Axı Pinkertonun yaşı qırx beşi ötmüşdü. Əslinə qalsa elə də çox deyil. Bununla yanaşı o, sütunun altında «Artıqlaması ilə ödənilib» sözünü yazanda bu ağır, ümitsiz, zülmətli zamanın cazibəsini hiss etməyən yeniyetmə uşaq və ya əsli-nəsli bilinməyən qızcığaz kimi rahat nəfəs almışdı.

- Amma, gör, bu qızcığaz onun başına nə oyun açdı da – sözümə davam edirəm. – Artıq qırx beş yaşı var. İndi Pinkerton başqasını harada tapsın? O, yenisini axtarıb tapınca yaşı əllini ötür.

Bu məqamda Stivens mənə tərəf baxdı.

- Siz yəqin hələ eşitməmişsiniz – soruşur.

- Yox, – deyirəm. – Bərbərxanaya boylanıb baxdım. Ancaq bilirdim ki, Pinkerton orda olmayacaq. Qabaqcadan doymuşdum ki, o, faizləri ödəyən kimi bir gün də bu şəhərdə qalmayacaq. Belə başa düşürəm ki, Pinkerton qız haqqında heç nə bilmirdi. Ya da heç nəyi vecinə almırdı.

- Sən belə fikirləşirsən ki, o, heç nə bilmirdi?

- Başa düşürəm, bu necə ola bilər? Amma dəqiq deyə bilmərəm. Bəs, sən necə fikirləşirsən?

- Mən bilmirəm. Heç bilmək də istəmirəm. Amma məndə xoş xəbər var.

- Nə xəbərdir? – soruşuram. O, yenə mənə baxır. – Siz bir ucdan deyirsiniz ki, sonuncu yeniliklərdən xəbərsizəm, sonra da belə. Nəyi axı eşitməmişəm?

- Syüzən Ridd haqqında – Stivens dillənir. Və mənə baxır.

- Sonuncu məzuniyyətdən qayıdan Pinkerton həmin günün axşamı onunla evləndi. Və bu dəfə qızı da özüylə apardı.

Çevirəni: Sərraf Talib

Qeyd: İlk dəfə “Sənət qəzeti”ndə çap olunub.

kultaz.com